

Богдан БОДНАРЮК

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ХРИСТІЯНСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА ДОБИ ПІЗНЬОЇ АНТИЧНОСТІ Й РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА АНАЛІЗ

У статті автор комплексно розглядає корпус писемних джерел, складений протягом III-XI ст. і присвячений історії християнського чернецтва в епоху його становлення, поширення та початкових етапів розвитку. Крім того, у статті подається типологізація й класифікація наявних джерел, характеризуються такі інформативно насичені типи християнської духовно-аскетичної літератури, як Життя (агіографічні твори), Слова, Бесіди, Стромати, Настанови, церковні історії та Хроніки. Окрема увага автором приділяється аналізу текстологічних особливостей джерел епохи Пізньої Античності й Раннього Середньовіччя, світоглядним пріоритетам Отців Церкви, святих і подвижників Сходу та Заходу – творців чернечої традиції, чернечого подвигу, чернечих ідеалів.

Ключові слова: *християнські джерела, Ранньохристиянська Церква, чернецтво Сходу, чернецтво Заходу, християнські подвижники, аскетичні твори, агіографічна література.*

Богдан БОДНАРЮК

ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ХРИСТИАНСКОГО МОНАШЕСТВА ЭПОХИ ПОЗДНЕЙ АНТИЧНОСТИ И РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ: ТИПОЛОГИЗАЦИЯ, КЛАССИФИКАЦИЯ И АНАЛИЗ

В статье автор комплексно рассматривает корпус письменных источников, составленный на протяжении III-XI вв. и посвященный истории христианского монашества в эпоху его становления, распространения и начальных этапов развития. Кроме того, в статье дается типологизация и классификация существующих источников, характеризуются такие информационно насыщенные типы христианской духовно-аскетической литературы, как Жития (агиографические произведения), Слова, Беседы, Строматы,

Наставления, церковные истории и Хроники. Отдельное внимание автором уделяется анализу текстологических особенностей источников эпохи Поздней Античности и Раннего Средневековья, мировоззренческим приоритетам Отцов Церкви, святых и подвижников Востока и Запада – творцов монашеской традиции, монашеского подвига, монашеских идеалов.

Ключевые слова: *христианские источники, Раннехристианская Церковь, монашество Востока, монашество Запада, христианские подвижники, аскетические произведения, агиографическая литература.*

Bohdan BODNARIUK

THE SOURCES ON THE HISTORY OF CHRISTIAN MONASTICISM OF THE LATE ANTIQUITY AND THE EARLY MIDDLE AGES: TYPOLOGY, CLASSIFICATION AND ANALYSIS

The article scrutinizes the complex body of written sources compiled within the 3-rd –11-th centuries, and is dedicated to the history of Christian monasticism in the epoch of its formation, distribution and initial development stages. Furthermore, the article deals with typology and classification of current sources, characterizes the following types of informative Christian spiritual and ascetic literature such as Life (hagiographic works) Words, Conversations, Stromaties, Guidance, church stories and chronicles. Special attention is paid to the analysis of textual peculiarities of the sources of the late Antiquity and the early Middle Ages, philosophical priorities of the Church Fathers, Saint East and West founders of the monastic tradition, religious heroism, and religious ideals.

Keywords: *Christian sources, the Early Christian Church, East monasticism, Western monasticism, Christian ascetics, ascetic works, hagiographic literature.*

Корпус писемних джерел, де міститься інформація про Інститут чернецтва до Великої Церковної Схизми 1054 р. і який зберігає фактологічний матеріал та авторизовані

у більшості випадків дані відносно його витоків, формування, становлення та особливостей розвитку на Сході й Заході християнського соціуму, а також біографії відомих аскетів, святих і отців-пустельників, є великим та різноплановим. Типологізація за змістом і класифікаційний аналіз цих джерел дозволяє виділити наступну низку основних типів.

До найбільш ранніх можна віднести: акти мучеників, які зазнали гонінь та переслідувань з боку римської влади (серед них вже у II-III ст. зустрічались особи, які вели в миру аскетичний і усамітнений спосіб життя); акти мучеництв (фіксація масових – в окремих випадках до декількох тисяч, страт назореїв і евіонітів (тобто первохристиян) за віру й нехтування обов'язками громадян Риму); акти святих (протокольні й судові персоніфіковані документи, які через акт вироку конкретизували провокаційні дії протагоніста щодо державного законодавства або його релігійний спротив імперським владним структурам).

Наступні типи джерел утворюють базову історико-декларативну категорію, до котрої входять пам'ятки, покликані утвердити звичаї, традиції, богословську ортодоксію, описати побутові реалії і упровадити теологічну мотивацію християнського аскетизму на стадії його організації й становлення. Зокрема, це дидактико-напучувальні твори загального характеру, складені протягом II-VIII ст. апологетами, Учителями й Отцями Церкви, та церковні історії видатних християнських письменників і релігійних діячів IV-IX ст. Далі йде великий пласт різнопланової агіографічної (житійної) літератури й аскетичні трактати авторитетних подвижників, орієнтовані на вузьку аудиторію тих неофітів, які почали практику самітництва і підвизання.

Численні духовні опуси шанованих авв морального або душпастирського спрямування зі специфічним аскетологічним змістом – ще один, чи не найголовніший, корпус джерел із теми. Він найбільш повно та всебічно ілюструє феномен

чернечого інституту в епоху Раннього Середньовіччя на рівні антропологічної парадигми.

Типологічно означене коло джерел представлене такими жанровими взірцями, як: Гомілії (Бесіди та Слова – звернення до адептів аскези, мета яких – духовне вдосконалення кожного ереміта й киновіта); Стромати (з коптської – візерункові килими; в ці твори автори вміщували аскетизовані моралізаторські проповіді, присвячені перевагам анахоретства та пустельництва); Пролегомени (попередні зауваження пропедевтичної орієнтації, розраховані на тих, хто почав шлях зречення світу і воліє самовдосконалитись); Амбігви (з латини дослівно – сумнівність; у цьому жанрі ранньохристиянські церковні письменники піддавали сумніву аскетико-теологічні міркування або твердження своїх опонентів); Повчання (для неофітів аскези); Патерики або Отечники (інша назва – Вертогради, отечеські книги; як окремих жанр аскетичної літератури являли собою збірники висловів отців-подвижників і старців-пустельників або розповідей про них); Синаксарії або Прологи (збірки стислих біографій Святих Отців і подвижників, крім того – оповідань про їх подвиги, пророцтва та чудеса); Апофтегми (збірки коротких повчань єгипетських пустельників та ченців і сакралізованих оповідей про них коптською мовою).

Варто також додати, що в цих опусах – Словах, Строматах, Повчаннях і Прологах – так само відображено широкий пласт християнських ідеологем і морально-етичних засад, котрі формували світоглядне підґрунтя чернечого подвижництва до X ст. Біографістику християнських аскетів – насельників відлюднених пустель і гір – суттєво доповнюють Мартирії або Мартирологи (списки мучеників та аскетів; імена розташовані за днями їхньої смерті), Диптихи, Триптихи, Тетраптихи, Пентаптихи й Поліптихи (списки імен авв, ап, святителів, старців, затворників, які поминалися під час літургії в Древній Церкві), Четьї Мінеї (збірники найбільш повних

біографій святих і аскетів для щоденного читання в церкві між вранішньою та вечірньою), Менології або Місяцеслови (збірки Житій святих та подвижників, упорядкованих за місяцями).

Листування святих та ієрархів Церкви, Панарії (невеликі твори, головна мета яких – спростування ересей; серед інших завдань – обґрунтування аскетичного ідеалу), Діяння (рішення і канони) Вселенських та помісних соборів, Послання патріархів і митрополитів, зводи церковних законів, Правила і Статути організаторів та упорядників східного (православного) чернецтва й фундаторів західних (католицьких) орденських корпорацій, були й енцикліки Римських первосвящеників – другий головний корпус джерел, який за змістовою типологією висвітлює, характеризує і визначає функціональну роль чернечої складової в житті пізньоантичного й ранньосередньовічного суспільства. Окрему групу джерел складають світські Хроніки та Анналі, де описані історичні події, пов'язані з діяльністю інституту чернецтва в церковно-релігійному середовищі Імперії, імператорські укази, едикти і рескрипти стосовно регламентації життя й соціально-майнового статусу ереміторіїв, аскетеріїв та монастирів епохи Вселенських соборів, значний актовий матеріал.

Важливу інформацію зберігають автентичні іконографічні зображення, дані епіграфіки та археологічні артефакти. За їх допомогою полегшується відтворення реалій тогочасного повсякдення, пришвидшується і конкретизується реконструкція побуту й традицій чернецтва першого тисячоліття н.е. Не менш цінними джерелами для дослідження витоків аскетичної практики залишаються й джерела нехристиянського походження. До цієї категорії традиційно відносять праці іудейських та греко-римських письменників I-III ст. Їх історико-полемічні опуси становлять значну наукову цінність через те, що свідчення стосовно християнства і початкового аскетичного досвіду викладені тут людьми або байдужими до вчення Спасителя, або відкрито ворожими до Його месіанської

проповіді. Дані, наведені язичницькими і єврейськими авторами, слугують дослідникам, попри ряд когнітивних недоліків, переважно об'єктивним підтвердженням тих історичних подій, які відбувалися протягом перших віків християнства.

Роздуми, міркування, думки та морально-етичні обґрунтування переваг аскетичного життя й подвижництва тією чи іншою мірою так само фігурують у працях деяких язичницьких авторів та християнських апологетів II-III ст. В цьому сенсі варто виділити доробок Плотіна (205-270) [227-233], Оригена (185-254) [214, 215], Тертуліана [261, 262] й Марка Мінуція Фелікса (II ст.) [203]. Обґрунтування аскези присутні у творах Св. Іустина Мученика (Філософа) (100-165) [171], Афінагора Афінянина (133-190) [32], Св. Григорія Неокесарійського (Чудотворця) (213-275) [61], Св. Кіпріана Карфагенського (III ст.) [175, 176], Аполлінарія Іерапольського (II ст.) [302, с. 290-345], Св. Діонісія Александрійського (Великого) (III ст.) [67], Св. Іринія Ліонського (135-202) [160], Св. Феофіла Антіохійського (II ст.) [276]. Аскетичні ідеї фігурують також у богословських творах Св. Климента Римського (друга половина I ст.) [185], Св. Ігнатія Антіохійського (Богоносця) (I ст.) [126], Св. Полікарпа Смирнського (70-156) [235], Св. Мелітона Сардського (II ст.) [201], Св. Кирила Єрусалимського (315-386) [179, 180], Св. Кирила Александрійського (376-444) [177, 178]. Окрему увагу необхідно звернути на „Пастир” Єрма (I ст.) [48] і три опуси Св. Климента Александрійського (150-215) – „Протрештик”, „Педагог” та „Стромати” [182-184], де автори спрямовують думку читача на необхідність дотримання чистоти плоті, простоти й невинності, життя духовного та морального. Усі ці твори за своєю етичною спрямованістю можна віднести до пропедевтичних, які покликані допомогти християнину сформуванню аскетичний світогляд і бажання реалізувати ідеал євангельської досконалості й самозречення. Основний корпус авторизованих християнських джерел,

88

який дозволяє послідовно відтворити пласт конкретизованої фактології й дослідити різні аспекти ранньої історії чернечої інституції, що охоплює період з кінця III до середини VII ст., налічує понад три десятки імен. Цінні свідчення відносно зародження і розвитку чернецтва на Сході – Єгипет, Палестина, Сирія, Месопотамія – зберігаються, у першу чергу, в різножанрових творах чернецьких церковних істориків та письменників. Високим рівнем інформативності відрізняються опуси Євсевія Памфіла (Кесарійського) (263-340) [85], Сократа Схоластика (380-439) [254, 378], Філосторгія (364-426) [278], Ермія (Гермія) Созомена (400-450) [289], Феодорита Кирського (393-466) [269-271], Євагрія Схоластика (537-594) [82-84], Феодора Читця (Лектора) (V-VI ст.) [267] й Захарія Ритора (480-553) [124, 400].

Зі спадщини перших західних істориків початкового чернецтва необхідно згадати трактати Руфіна Аквілейського (345-411), [246, 247, 363] Сульпіція Севера (363-429) [257-260], Іоанна Кассіана (Римлянина) (360-435) [151-155, 341], Магна Аврелія Кассіодора (487-578) [172]. Не меншу тематичну змістовність демонструють твори історико-аскетичного й дидактико-апологетичного характеру, які належать перу Палладія Єленопольського (360-420) [223], Ніла Синаїта (Старшого) [206-208], Марка Подвижника (Галатського) (IV ст.) [199], Іоанна Клімака (друга половина VI – перша половина VII ст.) [156], Діадоха Фотікійського (400-474) [66], Євагрія Понтійського (346-399) [323], Іоанна Ефеського (507-586) [138], Ісидора Пелусіота (V ст.) [165, 166], Немезія Емеського (IV ст.) [205], Єфрема Сирина (306-373) [88-103, 319], Єпіфанія Кіпрського (IV ст.) [86, 87, 322], Іоанна Мосха (550-619) [158, 159], Софронія Єрусалимського (560-638) [255, 256], Кирила Скифопольського (525-558) [181], Іоанна Лествичника (525-602) [157], Іоанна Дамаскіна (675-753) [136, 137], Феодора Студита (759-826) [266].

Перший аскетичний досвід, що вжешпостерігався серед членів протагоній у II ст., зафіксував у своїх „Достопам’ятностях”,

складених у 169-170 рр., ще Егезіп (II ст.) [358, с. 35-84]. У Хроніці Юлія Африкана (160-240) [356, с. 44-78], записаній у 230-235 рр., є розділ, присвячений початковій християнській історії, де автором побіжно згадується практика усамітнення. Така сама згадка існує в Хроніці Іполита (III ст.) [356, с. 80-115], яку він писав протягом 234-238 рр., і в „Семи книгах проти народів” („Adversus nationes libri VII” [21]) Арнобія Сикського (Старшого) (252-327), складених на початку 20-х рр. IV ст.

Витоки і початкові етапи становлення християнської чернечої спільноти достатньо об'єктивно, хоча й стисло, відображені в історичних творах декількох вищезгаданих письменників V-VI ст. Зокрема, в десяти книгах „Церковної історії” [85] Євсевія, єпископа Кесарії Палестинської, яка хронологічно охоплює 43-324 рр., розповідається і про перших єгипетських пустельників (кн. 9), а в семи книгах „Церковної історії” константинопольського адвоката Сократа [254, с. 178; 378, col. 554] описуються події 306-409 рр., у тому числі – пов'язані з формуванням чернечих ереміторіїв на Сході. У Ермія, уродженця Палестини й теж столичного адвоката, хронологічні межі „Церковної історії в 9 книгах” [289] становлять 324-423 рр. В 7 книзі свого твору він розповідає про начатки самітництва та його морально-етичні переваги.

„Церковна історія в 5 книгах” [271, 390] єпископа Кири Феодорита висвітлює події з 323 по 428 р., окремо розглядаючи чернечі анахорії та киновії. Діяльність церковних інституцій з 431 по 594 р. і ранні чернечі подвиги згадуються у популярному (до X ст.) історичному опусі уродженця міста Епіфанії в Сирії Євагрія Схоластика, єп. Антіохійського. Його „Церковна історія в 6 книгах” [82-84, 323] відрізняється послідовністю викладу матеріалу та інформативністю. Не менш відома „Церковна історія в 4 книгах” [267] Феодора Читця, котра розлого цитується у вигляді екзерпцій Філосторгієм (сам опус у повному варіанті до нас не дійшов), зберігає свідчення з церковного й аскетичного життя від 439 до 527 р. У свою чергу,

„Церковна історія в 12 книгах” [278] аріанина Філосторгія Каппадокійського, з 318 р. доведена до 425 р., теж збереглася лише частково й існує у переказі патріарха Фотія. Філосторгій залишив декілька цікавих згадок про чернецтво Палестини.

„Церковна історія” [124, 400] Захарія Ритора охоплює 436-491 рр. і містить два свідчення про східних пустельників середини V ст. В „Церковній історії в 4 книгах” [292, с. 131-202] североанина Іоанна Діакріномена (429-518) і „Церковній історії у 8 книгах” [292, с. 205-363] несторіанина Василя Кілійського (кінець V – перша половина VI ст.) тема початкового чернецтва висвітлюється побіжно, однак важливою складовою залишаються самі судження авторів як прямих свідків епохи. Найкращим і найбільш повним виданням візантійських істориків, у тому числі й церковних, на сьогоднішній день залишається бонське – „Corpus Scriptorum historiae Byzantinae” [314] у 49 томах (виходило у 1828-1897 рр.).

З числа західних письменників тієї доби оригінальні свідчення відносно саме інституту чернецтва наводять, крім Єронима („Життя самітників”, „Проти Гельвідія”) [333, 334], Лактанція (250-330) („Божественні настанови”, „Про смерть гонителів”) [331, с. 104-223], Руфіна („Історія самітництва”, „Церковна історія”) [246, 247, 363] й Сульпіція Севера („Співбесіди”, „Священна і церковна історія”) [260], Проспер Аквітанський (Проспер Тірон; 395-463), так само автор „Церковної історії” [292, с. 365-452] (описує події 379-455 рр.) та Ідацій, єпископ Аквешавійський (427-510). „Церковна історія” [292, с. 454-410] останнього охоплює проміжок часу від 375 до 469 р. В тематичній площині джерельної бази залишається і „Церковна історія” абата Анастасія Бібліотекаря (810-879) [331, с. 6-52]. Стихійну християнську аскезу у своїх опусах згадують Павло Орозій (385-420) [219-221], карфагенський архідиякон Ліберат (перша половина VI ст.) [331, с. 620-677, Віктор, єпископ Вітський (V ст.) [43], Павло Диякон (720-800) в „Історії лангобардів” [218].

Про зародження інституту чернецтва так само повідомляють відомі хроністи – Марцеллін Коміт (469-534) [200], нумідійський єпископ Віктор Туннунський (489-567) [44], бургундський єпископ Марій Авентик (VI ст.) [331, с. 681-758]. Разом з тим, історія чернецтва IV-VI ст. у своїй основі залишається відтвореною в чотирьох головних працях, це – „Лавсаїк” Палладія, єпископа Єленополя, „Житія пустельних отців” Руфіна, „Житія Отців” Григорія Турського і „Луг Духовний” Іоанна Мосха.

Серед Учителів і Отців Церкви Сходу чернечий рух висвітлювали в житійному ключі й писали для нього настанови та організаційно-побутові регламентації Св. Афанасій Александрійський (295-373) [27-30], Св. Василій Великий (330-379) [36-40], Св. Григорій Назіанзин (Богослов) (329-389) [52-54], Св. Григорій Ниський (335-394) [62], Св. Іоанн Золотоустий (347-407) [139-149], преп. Максим Сповідник (580-662) [194-198], патріарх Константинопольський Фотій (820-890) [282, 283]. Звичаї, традиції, історичні події, аскетичні подвиги та статутні вимоги для монастирських насельників описували і розробляли святителі й церковні діячі Заходу – Єронім Стридонський (340-420) [127-131], Августин Аврелій (354-430) [1, 2], Григорій Турський (538-593) [63, 64], Амвросій Медіоланський (340-397) [5, 6], Геннадій Масилійський (Марсельський) (V ст.) [46, 47], Вінцентій Лерінський (363-450) [45], Паулін Ноланський (353-431) [331, с. 470-532], Пруденцій (348-405) [243], Венанцій Фортунат (530-600) [41], Паулін Перігорський (VI ст.) [331, с. 405-467], Григорій Великий (Двоєслов) (540-604) [56-59], Беда Досточтимий (672-735) [33, 34, 307], Ісидор Севільський (560-636) [167], Ільдефонс Толедський (607-667) [135], Альдхельм Мальмсберійський (639-709) [4].

Пласт аскетичної духовної культури, історичних та побутових реалій подвижницького життя відтворений у роботах отців-пустельників періоду Вселенських соборів. Своєю інформативністю і рівнем фактології, організаційно-практичними приписами, рекомендаціями й напученнями щодо устрою чернечих аскетеріїв, правил підвизання насельників, поведінки та обов'язків анахоретів і киновітів

на шляху до самовдосконалення відрізняються праці й Статути Св. Антонія Великого (251-356) [11-20], Св. Пахомія Великого (292-346) [225], Св. Макарія Великого (Єгипетського) (300-391) [189-191], преп. авви Дорофея (VI ст.) [69, 70], Св. Ісаака Сириянина (VII ст.) [161-163], Свв. Варсануфія та Іоанна, преп. Ісихія Єрусалимського (V ст.) [168], Св. авви Аммона (294-357) [2], преп. Ора (300-390) [213].

Маловідомі твори ранньохристиянських аскетів представлені у п'ятитомній антології „Добротолубіє” (грецькою – „Філокалія”). Зокрема, це опуси Св. Феодора Едеського (VIII – початок IX ст.) [268], Св. Іоанна Карпафського (V – початок VI ст.) [150], блаж. авви Фаласія (VII ст.) [264], блаж. авви Ісайї (VIII ст.) [164], Св. авви Філімона (VI ст.) [277], блаж. авви Зосими Палестинського (460-560) [125], преп. Феогноста (III ст.) [265], Ілії Екдика (VII ст.) [134], преп. Філофея Синайського (IX ст.) [279, 280].

Цінні свідчення про початкове чернече подвижництво зберігає твір невідомого автора „Історія (єгипетських) ченців” [170], складений наприкінці IV ст. Від епохи Вселенських соборів (IV-VIII ст.) до Великої Церковної Схизми середини XI ст. нових джерел з виділеної тематики не з'явилося. Отже, після патріарха Константинопольського Фотія й Св. Ісидора Севільського першим церковним істориком, який на межі XI-XII ст. віродив дослідницькі традиції Св. Єроніма Стридонського та Геннадія Марсельського, став чернець Бенедиктинського ордену Сигіберт (1047-1112). Його книга „Про видатних мужів” („De viris illustribus”) [387, с. 142-175] значною мірою носить компілятивний характер, однак у ній здійснена вдала класифікація та систематизація біографій і творів латинських ранньосередньовічних діячів Церкви, святих і аскетів. Наступником Сигіберта у справі житійного історіописання був Гонорій Августодумський (1070-1139). В опусі „Про світила Церкви” („De luminacibus ecclesiae”) [387, с. 430-504] він відобразив діяльність відомих

християнських святих, апологетів, організаторів чернечих аскетеріїв і киновій від Св. Климента Римського до Ансельма Кентерберійського.

Історія розвитку інституту чернецтва в період Ранняго Середньовіччя досить повно та послідовно описана рядом учених другої половини XVI – початку XVIII ст. в контексті загальної історії Християнської Церкви. Серед тогочасних видань свою цінність як джерело не втратили лише декілька. До них, у першу чергу, можна віднести „Магдебурзькі центурії”, де колектив авторів під керівництвом Матея Флоція з протестантських позицій всебічно розглядає церковну історію I-XIII ст. „Центурії” друкувались протягом 1559-1574 рр. Католицький погляд, у тому числі й на феномен початкового чернецтва (витоки, ознаки, сутність), навів кардинал, член конгрегації ораторіанців, Цезар Бароній (1538-1607) у своїх дванадцятитомних „Церковних анналах” („*Annales Ecclesiastici*”) (Рим; 1588-1607 рр.), довівши хронологію дослідження до 1198р. Янсеністську точку зору на християнську аскезу й подвижництво в шістнадцятитомній „Історії Церкви перших шести століть” (Париж; 1693-1712 рр.) виклав С. Тільмон. Клавдій Флері у дванадцятитомній „Церковній історії” (Париж; 1691-1720 рр.; доведена до 1414 р.), цитуючи надзвичайно багато рідкісних джерел, окрему увагу приділив ролі чернецтва в середньовічному суспільстві і державі.

Багатотомні збірки церковних джерел з переднім словом, упорядкуванням, коментарями й редагованими текстами також почали виходити у світ з XVI ст. Взірцевим стало восьмитомне паризьке видання сорбоннського доктора теології Маргерена де ла Біня „Бібліотека святих отців” („*Bibliotheca sanctorum partum*”), що виходило у 1575-1579 рр. Її шостий, лондонський передрук 1677 р. („*Bibliotheca maxima partum Lugdunensis*”) розширився до 27 фоліантів. Використовуючи такий самий підхід, Андрей Галланді у Венеції протягом 1765-1781 рр. і 1788 р. друкує ретельно відредаговану

чотирнадцятитомну підбірку джерел під назвою „Бібліотека отців фундаторів” („Bibliotheca veterum partum”). Анджело Маї (1782-1854), префект Ватиканської бібліотеки, суттєво розширив і доповнив збірник Галланді своєю десяти томною „Новою колекцією творів Отців Церкви” („Scriptorum veterum nova collectio”), яка друкувалась у Римі з 1825 по 1838 р.

Майже одночасно виходив ще один його десяти томник – „Класичні автори” („Classici auctores”) (Рим; 1828-1832 pp.). Проте Маї на цьому не зупинився, і третє, так само десяти томне зібрання джерел за його редакцією – „Збірник колосків” („Spicilegium Romanum”), побачило світ у Римі в 1839-1844 pp. Вишукуючи по монастирських бібліотеках та архівах маловідомі твори християнських письменників і подвижників аскези, Анджело Маї як вчений-джерелознавець з того ж 1844 р. почав видавати четверту десяти томну серію святоотечеських опусів – „Нову бібліотеку патристики” („Nova partum bibliotheca”). До 1854 р. він встиг видрукувати сім томів. Після смерті ватиканського бібліотекаря останні три випуски „колекції Маї” з’явилися 1871, 1888 й 1806 pp. відповідно.

Найбільш ґрунтовним у XIX ст. зібранням джерел з патрології, історії Християнської Церкви та інституту чернецтва Сходу і Заходу, з претензією на фундаментальність, безсумнівно, залишається популяризаторське видання абата Міня (Jacques-Paul Migne; 1800-1875). Реалізацію свого грандіозного проекту Жак-Поль Мінь почав з випуску „Загальної бібліотеки отців і вчителів Церкви, котрі писали латинською мовою” („Patrologia cursus completus seu Bibliotheca universalis omnium SS. Patrum, Doctorum Scriptorum que ecclesiasticorum”) у 221 томі, яка друкувалась у 1844-1855 pp. [340] Отже, сюди увійшли латинські (західні) церковні автори з кінця I (Іполит Римський) – до початку XIII ст. (Інокентій III). Останні чотири томи містять іменний та предметний покажчики до всього видання.

Другу частину проекту, назва якої – „Загальна бібліотека всіх святих отців і вчителів, і церковних письменників, котрі писали грецькою мовою”, складають, таким чином, трактати

православних святих у 161 томі, 166 книгах (16-й та 87-й томи мають по три частини, а 86-й – дві) [350]. Грецький патрологічний корпус, що виходив протягом 1857-1866 рр., становив добірку творів східних отців від Св. Ігнатія Антіохійського й Св. Полікарпа Смирнського – до Феодора Газького та Андроніка Калліста.

Однак і „Патрологія” абата Міня виявилась неповною. Відповідне доповнює видання здійснив член Конгрегації Св. Мавра, настоятель Солемського абатства, згодом – кардинал та єпископ Тускуланський Жан Батист Пітра (1812-1889). Протягом 1852-1858 рр. він видав у 4 томах твори Отців Церкви й отців-пустельників, які не ввійшли в зібрання Міня, під назвою „Солемський збірник колосків” („Spicilegium solesmense”). Цю „солемську” колекцію Пітри доповнив вісьмома томами у 1876-1884 рр., й ще двома – у 1885-1888 рр. Її особливість – включення рідкісних рукописів (крім грецькою та латиною) арабською, ефіопською, сирійською, вірменською і коптською мовами.

Наукове – тобто текстуально вивірене й уточнене згідно з наявними автентичними списками – видання латинських церковних письменників II-VII ст. взяла на себе Віденська академія наук. З 1866 по 1927 р. вона видала „Корпус творів Латинської Церкви” („Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum” [312]) у 181 томі. Майже паралельно з нею Берлінська академія наук теж здійснювала видання середньовічних (як церковних, так і світських) джерел – „Пам’ятки германської історії. 500-1500 після Р.Х.” („Monumenta Germaniae Historica. 500-1500 A.D.” [351, 352]), поділених на п’ять серій – „Scriptores”, „Leges”, „Diplomata”, „Epistolae”, „Antiquitates”. До початку Другої світової війни було видруковано 158 томів. Видання відновилося 1954 р. і на 2010 р. було надруковано ще 67 нових томів. Крім того, Берлінська академія з 1897 р. почала окреме видання грецьких отців. Праці християнських письменників, які писали східними мовами, почали видаватись у двох серіях: „Patrologia orientalis” (з 1903 р. у Парижі) та „Corpus scriptorum christianorum orientalium” [313] (теж у Парижі, з 1904 р.).

Важливий інформативний матеріал, який дозволяє розширити джерельну базу історії інституту чернецтва, міститься в рішеннях та канонах Вселенських і помісних соборів. Першим виданням цього типу джерел стала двотомна збірка документів Вселенських соборів за редакцією паризького каноніка Жака Мерлена (1536-1579), що побачила світ 1524 р. у Парижі. 1538 р. в Кельні подібне, але розширене видання, здійснив чернець Францисканського ордену Пітер Краббе. Ґрунтовними коментарями актового матеріалу відрізняються наступні три зібрання – ченця-картезіанця Лаврентія Сурія (1522-1578) у 4 томах (Кельн; 1561-1567 pp.), Т. Ніколіні у 5 томах (Венеція; 1582-1585 pp.) і Северина Бінія у 2 томах (Кельн; 1606 р.). Достатньо фаховим текстологічним аналізом відрізняються чотиритомна „Римська колекція” („Collectio Romana”) (Рим; 1608-1612 pp.), яка вийшла за вказівкою папи Павла V, за редакцією єзуїта У. Сірмона, а також „Королівське зібрання соборів” („Conciliorum collectio regia”) у 37 томах (Париж; 1618-1644 pp.).

Ці видання, однак, за рівнем наукового редагування перевершила десятитомна збірка соборних діянь, укладена Філіппом Лаббе (1607-1667), французьким єзуїтом. Додатком слугують ще дві дотичні роботи вченого – „Nova bibliotheca manuscriptorum” (1643 р.) й „Bibliotheca chronologica sanctorum Patrum” (1659 р.). Після смерті Лаббе справу завершив його орденський колега і однодумець Габріель Коссар (1615-1674), було випущено ще 7 томів in folio. Видання середньовічних соборних актів Етьєна Балюза (1630-1718) і його „Capitularia regum Francorum” (1677 р.) доповнили збірку Лаббе-Коссара.

Нові джерела з історії соборних діянь, де фіксується багато рішень і постанов відносно чернецтва, його устрою, організації та функціональних прерогатив, були зібрані, атрибутовані, класифіковані, охарактеризовані, відредаговані та підготовлені до друку протягом 1687-1715 pp. (роботу замовив і оплатив сам король Людовик XIV) єзуїтом Жаном

Ардуеном (1646-1729). Дванадцятитомник „*Conciliorum collection regia maxima*” у розкішному оформленні побачив світ 1725 р. у королівській друкарні в Парижі. Підбірка містила акти від собору в Арзіно 255 р. – до В’єннського собору 1711 р. Колекцію рідкісних соборних документів і орденських Статутів зібрав у шеститомному виданні архієпископ Луккський Іоанн Домінік Мансі (1692-1769) (Рим; 1748-1752 рр.).

Шеститомник Мансі є своєрідним додатком до т.зв. венеціанської колекції Ніколя Колетті у 23 томах, яка виходила з друку у Венеції в 1728-1734 рр. У другій половині XVIII ст. Д. Мансі видав ще одне велике зібрання соборних актів – „*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*” у 31 томі (Флоренція; 1759-1798 рр.) Останні три томи містять стенограми засідань Ферраро-Флорентійського собору 1439 р. Робота Мансі була продовжена наприкінці XIX та на початку XX ст. абатом Г. Мартеном і архієпископом Луї Пті. З 1879 до 1914 р. вони опублікували в Парижі ще 53 томи (три з них мають по дві частини) під назвою „*Sacrorum consiliorum nova amplissima collectio*”.

Ще один важливий тип джерел, без якого неможливе вивчення феномену християнського чернецтва, – агіографічна література. Ініціатива наукового видання біографії мучеників, святих та подвижників аскези належить болландистам – фламандським єзуїтам, у XVII ст. очолюваним Якобом (Іоанном) Болландом (1596-1665) [291]. Сам Болланд був одним із трьох найближчих учнів і продовжувачів справи Герберта Росвейда (1569-1629), антверпського кустода, з вишукування та публікування Житій. Росвейд випустив у 1613 р. „*Мартиролог Адона*”, а 1615 р. – „*Життя отців-пустельників*” [366]. Два інші послідовники – Готфруа Хеншен (1601-1681) та Даніель Папebroх (1628-1714), теж брати Ордену єзуїтів. За візирець своєї „*Acta Sanctorum*” [293] вони взяли шеститомне видання 1569-1575 рр. вибраних Житій святих Західної Церкви Лоренцо (Лаврентія) Сурія – „*Vitae Sanctorum*, 98

orientales occidentales” і продовжили його. З 1643 до 1794 р. болландисти встигли випустити 53 томи пам’яток агіографії – „Діяння святих, яких тільки не вшановують у всесвіті” („Acta sanctorum, quot-quot toto in urbe coluntur”); видання перервалось через події Великої французької революції. Відновилося воно 1845 р. і до 1940 р. вийшло у світ ще 14 томів. Так само болландисти з 1882 р. у Парижі та Брюсселі видавали й періодичне видання „Analecta Bollandiana” з уточненими й виправленими текстами біографій Святих Отців і подвижників аскези. Окремо варто згадати однотомну збірку Житій галльських святих V-VI ст. за редакцією бенедиктинця Ж. Рюїнара (Париж; 1689 р.). В XIX ст. Житія IV-IX ст. почали активно перекладатись різними європейськими мовами.

Дотичний матеріал правового характеру, що стосується чернечого інституту, – це ранні римо-візантійські юридичні приписи та постанови, зібрані у „Corpus juris civilis” й „Codex Theodosianus”. Перша збірка візантійських законів побачила світ ще в XVI ст. за редакцією Діонісія Готофреда (Дені Годфруа, 1549-1622), а лейпцизький професор права Густав Фрідріх Генель (1792-1878), на підставі 54 рукописів, видав Кодекс Феодосія II у Бонні в 1837-1842 рр. і т.зв. Григоріанський звід кодексів („Codices Gregorianus Hermogenianus Theodosianus”) так само у Бонні протягом 1842-1844 рр. Пізніші законодавчі пам’ятки імператорів Василя II, Лева I, Константина VII, де фіксуються статусні права, пільги, обов’язки та прерогативи чернецтва під назвою „Jus graecoromanum”, видрукував у двох томах Леєнклавіус (Франкфурт; 1596 р.). Майже всі орденські Статути VI-XVI ст. були вміщені в „Corpus juris canonici” – звід церковних правових норм, виданий за наказом папи Григорія XIII (Рим; 1582 р.) [311].

У XX ст. пошук і публікація середньовічних церковних джерел не припинились. Під час Другої світової війни, з 1942 р. в Ліоні, а згодом – у Парижі почав реалізовуватись потужний проект – фундаментальне видання, що одержало

назву „Християнські джерела” („Sources Chretiennes”). На початок 2012 р. видано 548 томів. Крім того, з початку 50-х рр. у Бельгії (видавництво „Дорнд холль Бреполь”) мовою оригіналу друкуються твори Святих Отців; назва зібрання – „Corpus Christianorum”. Бельгійське видання складається з трьох серій. Перша – „Patristic Latin Series”; вона репрезентує західних церковних авторів і виходить з 1953 р. На 2010 р. серія нараховує 194 томи. Другий корпус джерел – „Patristic Greek Series”. Тут представлені твори релігійних письменників та аскетів Сходу; серія почала друкуватись із 1977 р. і на 2012 р. налічує 72 томи. Остання серія – „Medieval Latin Series”, де вміщено середньовічні світські латинські джерела – хроніки, аннали, авторизовані опуси дидактичного характеру, історичні трактати, хронографії й т.п. З 1966 до 2010 р. у цій серії опубліковано 267 томів.

Загалом, історія єгипетського, палестинського та сирійського чернецтва з другої половини III ст. – до початку арабського завоювання в 30-х рр. VII ст. найповніше висвітлена в тогочасній християнській літературі. Багато фактологічного матеріалу і дотичних даних міститься в численній агіографічній літературі [33, 49, 50, 64, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 117, 119, 120, 122, 123, 186, 306, 318, 359, 380], патериках [72, 253, 283] і творах відомих апологетів, богословів, істориків та Отців Церкви [138, 160, 164, 165, 167, 168, 169, 173, 200, 205, 224, 285, 286]. Зокрема, доречно виділити Життя Іоанна Мовчальника, єпископа Колонійського [107], Святого Савви Освященного [114], Святого Єфимія [115, 116], Кіріака Самітника [108], Феодосія Киновіарха [121], преподобного Герасима Йорданського [111]. Серед письменників-аскетів, які склали збірки Житій і самі виступали в ролі біографів відомих єгипетських і палестинських святих, необхідно виділити твори Павла Елладського, автора „Життя Феогнія, єпископа Вітілійського” [222], блаж. Феодорита Кирського, автора „Історії боголюбців” [269], й Кирила Скифопольського, 100

автора „Житій палестинських подвижників” [181]. Ще ряд даних зберігається в „Палестинському патерику” [113, 118] й „Повному місяцеслові Сходу” [249] архієпископа Сергія, „Співбесідах” [153-155] Іоанна Кассіана Римлянина, „Словах та бесідах” [139-142, 147-149] Св. Іоанна Золотоустого.

Високий рівень інформативності також притаманний Статутам [20, 37, 38, 39, 51, 156, 209, 263, 275, 337, 365, 370, 391, 397], збіркам духовно-напучувального характеру [5, 11, 22, 23, 24, 71, 170, 187, 237], полемічним теологічним новелам [194-196, 256, 330, 377], актовому матеріалу [290-293, 305, 342, 343, 362, 364], епістолярній спадщині [4, 9, 15, 30, 57, 129, 130, 175, 206, 208, 259, 320, 321, 332, 334, 360]. Маловідомі свідчення стосовно феномену палестинських чернечих общин фігурують в історичному опусі Антіоха Стратіга „Взяття у полон Єрусалима” [10]. Серед джерел, які містять достатньо об’єктивну інформацію про першопочаткове афонське (святогорське) анахоретство та їх сільні крини, необхідно виділити „Древній типікон”, „Древній патерик”, „Апокрисис” Христофора Філарета, „Київський місяцеслів” [72, 73, 174, 284], Четї Мінеї (XIX ст.) митрополита Ростовського, Св. Димитрія (Туптало) [287] (у 12-ти томах).

Джерельна база з проблеми кельтської аскетичної традиції налічує досить значну кількість пам’яток. До неї входять: корпус Житій святих стародавньої Англії [210, 211, 212, 294, 297, 399], Англосаксонські хроніки [326, 382, 383], „Церковна історія народу англів” Беди Досточтимого [34, 307], відома біографія святителя Гутлака, створена Феліксом Кроуландським [324, 325], передання і міфи середньовічної Ірландії [347, 348, 353, 393], опуси Гільди Премудрого [49, 50, 327], зібрання англосаксонських грамот [371], найдавніша англосаксонська поезія [309, 327, 356] та проза [298, 299, 328, 372], твори зі збірки пам’яток британської історії [310], церковні Гомілії [295, 296, 336, 369, 385, 386], свідчення

Вільгельма Мальмсбурійського [397, 398]. В цих джерелах міститься багато відповідної інформації, яка дозволяє всебічно вивчати питання утворення Кельтської Церкви і чернечої спільноти в межах нових інтерпретаційних моделей дослідницької гетеродоксії. Крім того, інтелектуальні інтенції англосаксонських агіографів широко відображені у британській національній життійній літературі. Цей корпус джерел налічує доволі значну кількість Житій [358, 366], створених упродовж VI-VIII ст., Хронік [361], поем [368, 375, 376, 384], листів [388, 392], історій [357, 374, 377] та проповідей святих [379, 381, 389].

Необхідно зазначити, що проаналізований вище корпус джерел дає можливість послідовно, достатньо конкретно і об'єктивно, з використанням значної кількості фактологічного матеріалу, дослідити коло питань, пов'язаних з витоками, передумовами, крім того – процесом формування, становлення та розвитку інституту чернецтва на Сході й Заході християнського соціуму до Великої Церковної Схизми середини XI ст. З іншого боку, наявні писемні джерела, посилені іконографією та епіграфікою, дають можливість реалізувати завдання, визначені вектором дослідницької проблематики.

Джерела та література: 1. Августин Аврелий. Творения / Августин Аврелий / В переводах Киевской Духовной Академии / Сост. С. И. Еремеева. – СПб.: Алетейя; К.: Уцимм-пресс, 1998. – Т. 1. Об истинной религии. – 472 с.; Т. 2. Теологические трактаты. – 750 с.; Т. 3. О Граде Божиим. Кн. I-XIII. – 595 с.; Т. 4. О Граде Божиим. Кн. XIV-XXII. – 586 с.; 2. Аврелий Августин. Исповедь Блаженного Августина, епископа Гиппонского / Аврелий Августин / Под ред. А.А. Столярова. – М.: РИПОЛ, 2010. – 402 с.; 3. Агапит, архим. Жизнь преп. отца нашего Антония Великого / Агапит, архим. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1865. – XV+283+III с.; 4. Альдхельм Малмсберийский, еп-оп Шерборнский. Письма к Адирцию (отрывки) / Альдхельм Малмсберийский, еп-оп Шерборнский // Сазонова А.А. Альдхельм Малмсберийский: жизненный путь святого в Англосаксонской Британии. – М.: РГГУ, 2008. – 350 с.; 5. Амвросий Медиоланский. Две книги о покаянии. Две книги о преставлении брата его Сатира. Слово утешительное на смерть императора Валентиниана Младшего. Слово на

смерть Феодосия Великого. Церковь, мистическая Ева. Гимны / Амвросий Медиоланский / Пер. прот. Иоанна Харламова, вступ. ст. В.А. Никитина. – М.: Центр „Истина и Жизнь”, 1997. – 205 с.; **6.** Амвросий Медиоланский. Творения по вопросу о девстве и браке / Амвросий Медиоланский / Пер. А. Вознесенского. – М.: ИСИС, 2000. – 171 с.; **7.** Аммон // Достопамятные Сказания о подвижничестве святых и блаженных отцев. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – С. 35-38; **8.** Аммон, св. Послания / Аммон, св. // Богословские труды, 1997. – Т. 33. – С. 245-267; **9.** Амфилохий Иконийский, св. Послания к Селевку / Амфилохий Иконийский, св. // Св. Амфилохий Иконийский. Творения. – М.: Благовест, 2005. – С. 41-56; **10.** Антиох Стратиг. Пленение Иерусалима персами в 614 г. / Антиох Стратиг / Пер. И. Тарнавы-Боричевского. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1909. – XXIII+74+II с.; **11.** Антоний Великий, преп. Поучения / Антоний Великий, преп. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – 432 с.; **12.** Антоний Великий, преп. Двадцать слов к монахам / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С.80-97; **13.** Антоний Великий, преп. Духовные наставления / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С.29-37; **14.** Антоний Великий, преп. Наставления о доброй нравственности и святой жизни, в 170 главах / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С. 50-79; **15.** Антоний Великий, преп. Письма к монахам / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С.98-194; **16.** Антоний Великий, преп. Правила духовным детям своим, монахам / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С. 38-42; **17.** Антоний Великий, преп. Правила монашеской жизни (Устав отшельнической жизни) / Антоний Великий, преп. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 1992. – Т.1. – С. 9-154; **18.** Антоний Великий, преп. Различные наставления детям своим, монахам / Антоний Великий, преп. // Преп. Антоний Великий. Поучения. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С.43-49; **19.** Антоний Великий, св. Вислови / Антоний Великий, св. // Духовна спадщина Святых Отців. Витяг з Філокалії. Св. Антоній Великий (251-356). – Львів: Місіонер, 1997. – С.184-205; **20.** Антоний Великий, св. Устав / Антоний Великий, св. // Духовна спадщина Святых Отців. Витяг з Філокалії. Св. Антоній Великий (251-356). – Львів: Місіонер, 1997. – С.123-152; **21.** Арнобий. Семь книг против язычников / Арнобий / Пер., введ., прим. Н.М. Дроздова; под ред. А.Д. Пантелеева – СПб.: СПбГУ, 2008. – 398 с.; **22.** Арсений (Жадановский), еп-оп. Аскетические советы / Арсений

(Жадановский), еп-оп. // Арсений (Жадановский), еп-оп. Духовный дневник. – М.: Русский Хронограф, 1997. – 415 с.; **23.** Аскетерион. Православное монашество в Египте IV-V вв. / Сост. монах Лазарь. – М.: Русский Хронограф, 2003. – 351 с.; **24.** Аскетические опыты древних отцов: В 3-х т. – М.: Изд-ие Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1995. – Т.1. – 388 с.; **25.** Афанасий Великий (Александрийский), св. Житие Святого Антония / Афанасий Великий (Александрийский), св. // Святитель Афанасий Великий. Творения: В 4-х т. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1903. – Т.III. – С.178-289; **26.** Афанасий Великий, св. Слово 5 / Афанасий Великий, св. // Св. Афанасий Великий. Творения: В 2-х т. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2002. – Т.1. – С. 49-62; **27.** Афанасий, епископ Александрийский. В защиту своего бегства / Афанасий, епископ Александрийский. // Св. Афанасий Александрийский. Творения: В 2-х т. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2002. – Т. 1. – С. 63-81; **28.** Афанасий, епископ Александрийский. В защиту против ариан / Афанасий, епископ Александрийский // Св. Афанасий Александрийский. Творения: В 2-х т. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2002. – Т. 1. – С. 82-163; **29.** Афанасий, епископ Александрийский. История ариан / Афанасий, епископ Александрийский // Св. Афанасий Александрийский. Творения: В 2-х т. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2002. – Т. 2. – С. 164-195; **30.** Афанасий, епископ Александрийский. Послание к Драконтию / Афанасий, епископ Александрийский // Св. Афанасий Александрийский. Творения: В 2-х т. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2002. – Т. 2. – С. 420-530; **31.** Антонія Святителя Життя // Апокрифи і легенди з українських рукописів / Упорядкував і пояснив Ів. Франко. – Львів: Друк. А.К., 1896. – Т.1. – С. 191-197; **32.** Афинагор. Прошение о христианах. О воскрешении мёртвых / Афинагор // Сочинения древних христианских апологетов. – СПб.: Алетей. 1999. – С. 53-125; **33.** Беда Достопочтенный. Начинается „Житие святых аббатов монастыря в Веармуте и Ярроу Бенедикта, Кеолфрида, Эостервина, Зигфрида и Хвэтберта”, составленное пресвитером и монахом того же монастыря Бедой / Беда Достопочтенный // Средние века, 2002. – Вып. 63. – С.240-250; **34.** Беда Достопочтенный. Церковная история народа англов / Беда Достопочтенный / Пер. с лат., статья, примеч. В.В. Эрлихмана. – СПб.: Алетей, 2001. – 363 с.; **35.** Варсануфий Великий, преп., Иоанн Пророк, преп. Руководство к духовной жизни / Варсануфий Великий, преп., Иоанн Пророк, преп. – М.: Изд-во Московского подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2004. – 305 с.; **36.** Василий Великий, св. Аскетикон / Василий Великий, св. // Св. Василий Великий. Аскетические сочинения. – М.: Патриаршее подворье, 2009. – С. 135-210; **37.** Василий Великий, св. Моральные правила / Василий Великий, св. // Св. Василий Великий.

Аскетические сочинения. – М.: Патриаршее подворье, 2009. – С. 212-340; **38.** Василий Великий, св. Подвижнические Уставы подвижающимся в общежитии и в отшельничестве / Василий Великий, св. // Св. Василий Великий. Аскетические творения: В 2-х т. – Минск: Лучи Софии, 2010. – Т. 2. – С. 102-245; **39.** Василий Великий, св. Правила пространные / Василий Великий, св. // Св. Василий Великий. Аскетические творения: В 2-х т. – Минск: Лучи Софии, 2010. – Т. 2. – С. 247-302; **40.** Василий Великий, св. Слово о подвижничестве 2-е / Василий Великий, св. // Св. Василий Великий. Аскетические творения: В 2-х т. – Минск: Лучи Софии, 2010. – Т. 1. – С. 61-88; **41.** Венанций Фортунат. Избранные стихотворения / Венанций Фортунат / Пер. Р. Шмараква. – М.: Водолей, 2009. – 280 с.; **42.** Вениамин, иеродиакон. Краткий эскиз-очерк аскетики / Вениамин, иеродиакон. – М.: Православная Печатня, 1912. – XIV+281 с.; **43.** Виктор Витенский (Витский). Рассказ о страданиях семи монахов / Виктор Витенский // Церковные историки IV-V веков / Пер. с лат. М.Ф. Высокий, В.А. Дорофеева. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 170-174; **44.** Виктор Туннунский. Хроника Виктора Туннунского/ Виктор Туннунский / Пер. Д. Суровенкова. – М.: Восточная литература, 2009. – 165 с.; **45.** Викентий Леринский. Памятные записки Перегринана / Викентий Леринский / Пер. с лат. И. Тихоновой. – М.: ОФМ, 1999. – 278 с.; **46.** Геннадий Марсельский. Послание о вере/ Геннадий Марсельский / Пер. с лат. М.Ф. Высокого. – М.: Присельс, 1995. – 112 с.; **47.** Геннадий Массилийский. Книга о церковных писателях / Геннадий Массилийский / Пер. с лат. М.Ф. Высокого // Церковные историки IV – V веков. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 61-94; **48.** Герма. Пастырь / Герма // Герма. Пастырь. Диалоги с ангелами / Пер. с лат., коммент. И. Свенцицкой. – М.: Вагриус, 2001. – С. 13-168; **49.** Гильда Премудрый. О погибели Британии. Фрагменты посланий. Жития Гильды / Гильда Премудрый / Пер., вступ. статья и примечания Н. Ю. Чехонадской. – СПб.: Алетия, 2003. – 464 с.; **50.** Гильда Премудрый. Пенитенциалий / Гильда Премудрый // Чехонадская Н. Ю. Святой Гильда и ирландская традиция, или Три возраста Гильды // Атлантида. Записки по исторической поэтике. – М.: Центр Кельтологических Исследований, 2004. – Вып. VI. – С. 192-206; **51.** Греческое „Житие Пахомия“. Версия G1 // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 12-14; **52.** Григорий Богослов, св. Завещание / Григорий Богослов, св. // Творения святого Григория Богослова: В 6-ти т. – М.: Тип-ия МДА, 1889. – Т. VI. – С. 310-331; **53.** Григорий Богослов, св. Против ариан / Григорий Богослов, св. // Творения святого Григория Богослова: В 8-ми ч. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1883. – Ч. 4. – С. 131-164; **54.** Григорий Богослов, св. Увещательное послание к Гелленю, о

монахах / Григорий Богослов, св. // Св. Григорий Богослов. Собрание творений: В 3-х т. – Минск: Лучи Софии, 2000. – Т.1. – С. 649-650; **55.** Григорий Великий, св. Собеседования / Григорий Великий, св. // Св. Григорий Великий (Двоеслов). Творения. – Минск: Харвест, 2004. – 587 с.; **56.** Григорий Двоеслов, св. Беседы на Евангелие / Григорий Двоеслов, св. – Казань: Изд-ие Каз.ДА, 1863. – VIII+321+IV с.; **57.** Григорий Двоеслов, св. Письма / Григорий Двоеслов, св. // Воскресное Чтение (К.) за 1846-1847; 1849-1851; 1854; 1858-1861 гг.; **58.** Григорий Двоеслов, св. Правило пастырское, или О пастырском служении / Григорий Двоеслов, св. / Под ред. Д.А. Подгурского. – К.: Тип-ия И. и А. Давиденко, 1872. – XXV+266+III с.; **59.** Григорий Двоеслов, св. Собеседования о жизни италийских Отцов и о бессмертии души / Григорий Двоеслов, св. – М.: Благовест, 1996. – 309+XI с.; **60.** Григорий Кипрский. О Святом созерцании / Григорий Кипрский // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: Изд-во Московского подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2012. – С. 351-362; **61.** Григорий Неокесарийский (Чудотворец), св. Гомилетические произведения / Григорий Неокесарийский (Чудотворец), св. / Предисл. и пер. Н.И. Сагарда // Христианское Чтение, 1914. – Сентябрь. – С. 1035-1053; **62.** Григорий Нисский, св. Об устройении человека / Григорий Нисский, св. – СПб.: Аксиома, 1995. – 176 с.; **63.** Григорий Турский, св. История франков / Григорий Турский, св. / Изд. подгот. В.Д. Савукова. – М.: Наука, 1987. – 461 с.; **64.** Григорий Турский, св. Vita Patrum. Житие Отцов / Григорий Турский, св. – М.: Русский Паломник, 2005. – 416 с.; **65.** Деяния Вселенских Соборов: В 4-х т. – СПб.: Успенское подворье Оптиной Пустыни, 1996. – Т. 1. – 264 с.; **66.** Диадок Фотикийский, блаж. Избранные творения / Диадок Фотикийский, блаж. // Попов К.Д. Блаженный Диодок (V-го века), епископ Фотики древнего Эпира и его творения. – К.: Тип-ия КДА, 1903. – С. 545-618; **67.** Дионисий, епископ Александрийский, св. О мученичестве / Дионисий, епископ Александрийский, св. // Творения св. Дионисия Великого, епископа Александрийского / Пер., примеч. и введ. А. Дружинина. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2007. – С. 31-42; **68.** Дорофей Палестинский, авва. Преподобного отца нашего аввы Дорофея душеполезные поучения и послания, с присовокуплением вопросов его и ответов, данных на оные святыми старцами Варсануфием Великим и Иоанном Пророком / Дорофей Палестинский, авва. – М.: Издательский отдел Московского Патриархата, 1994. – XIV+253 с.; **69.** Дорофей, авва. Поучение 13. О том, как переносить искушения / Дорофей, авва // Преподобного отца нашего аввы Дорофея душеполезные поучения и послания, с присовокуплением вопросов его и ответов, данных на оные святыми старцами Варсануфием Великим и Иоанном Пророком. – М.:

Издательский отдел Московского Патриархата, 1994. – С. 114-126; **70.** Дорофей, авва. Поучение 15 / Дорофей, авва // Преподобного отца нашего аввы Дорофея душеполезные поучения и послания, с присовокуплением вопросов его и ответов, данных на оные святыми старцами Варсануфием Великим и Иоанном Пророком. – М.: Издательский отдел Московского Патриархата, 1994. – С. 151-168; **71.** Достопамятные сказания о подвижничестве святых и блаженных отцев. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – 429 с.; **72.** Древний Патерик, изложенный по главам. – М.: Православный паломник, 1996. – 465 с.; **73.** Древний Типикон. – М.: Благовест, 1997. – 387 с.; **74.** Евагрий Монах. Об осьми помыслах / Евагрий Монах // Добротолюбие: В 5-ти т. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992. – Т. 1. – С. 597-610; **75.** Евагрий, авва. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты / Евагрий, авва. – М.: Мартис, 1994. – 383 с.; **76.** Евагрий, авва. Слово о духовном делании, или Монах / Евагрий, авва // Евагрий Понтийский. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – С.94-114; **77.** Евагрий, авва. Зерцало иноков и инокинь / Евагрий, авва // Евагрий Понтийский. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – С. 129-141; **78.** Евагрий, авва. Мысли / Евагрий, авва // Евагрий Понтийский. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – С. 123-128; **79.** Евагрий, авва. Послание о вере / Евагрий, авва // Евагрий Понтийский. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – С. 142-156; **80.** Евагрий, авва. Умозритель, или К тому, кто удостоился ведения / Евагрий, авва // Евагрий Понтийский. Творения аввы Евагрия. Аскетические и богословские трактаты. – М.: Мартис, 1994. – С. 113-122; **81.** Евагрий, авва. Церковная история Евагрия Понтийского / Евагрий, авва. – М.: Тип-ия МДА, 1876. – XXI+215 с.; **82.** Евагрий Схоластик. Церковная история / Евагрий Схоластик / Пер. и коммент. Е.С. Кривушина. – СПб.: Алетейя, 1999. – Т. 1; Кн. I-II. – 380 с.; **83.** Евагрий Схоластик. Церковная история / Евагрий Схоластик / Пер. и коммент. Е.С. Кривушина. – СПб.: Алетейя, 2001. – Т. 2; Кн. III-IV. – 423 с.; **84.** Евагрий Схоластик. Церковная история / Евагрий Схоластик / Пер. и коммент. Е.С. Кривушина. – СПб.: Алетейя, 2003. – Т. 3; Кн. V-VI. – 223 с.; **85.** Евсевий Памфил, епископ Кесарийский. Церковная история / Евсевий Памфил, епископ Кесарийский. – М.: Изд-ие Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1993. – 447 с.; **86.** Епифаний Кипрский, св. Житие преподобного Илариона Великого / Епифаний Кипрский, св. // Палестинский патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. IV. – С. 1-29; **87.** Епифаний Кипрский, св. О мерах и весах /

Епифаний Кипрський, св. // Св. Епифаний Кипрський. Творення. – М.: Мартис, 1999. – С. 63-99; **88.** Ефрем Сирин, преп. В подражание притчам / Ефрем Сирин, преп. // Творення преп. Ефрема Сирина: В 8-ми т. – Сергіїв Посад: Свято-Троїцька Сергієва Лавра, 1910. – Т. V. – С. 105-140; **89.** Ефрем Сирин, преп. Жизнь блаженного Авраама и племянницы его Марии / Ефрем Сирин, преп. // преп. Ефрем Сирин. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2008. – С. 35-63; **90.** Ефрем Сирин, преп. Завещание Св. Ефрема / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1883. – Ч. II. – С. 5-38; **91.** Ефрем Сирин, преп. Наставления монахам / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1883. – Ч. III. – С. 543-580; **92.** Ефрем Сирин, преп. О добродетели. К младшему подвижнику / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1881. – Ч. I. – С. 390-405; **93.** Ефрем Сирин, преп. О том, как приобретается человеком смиренномудрие. 100 глав / Ефрем Сирин, преп. // Ефрем Сирин. Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 8-ми т. – М.: Издательский отдел Московского Патриархата, 1993. – Т. I. – С. 287-435; **94.** Ефрем Сирин, преп. Поучительные слова к египетским монахам. Поучение 42 / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1882. – Ч. II. – С. 264-271; **95.** Ефрем Сирин, преп. Похвальные слова о подвижнике Иулиане / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1883. – Ч. III. – С. 364-398; **96.** Ефрем Сирин, преп. Семь деланий у монаха / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1883. – Ч. III. – С. 641-654; **97.** Ефрем Сирин, преп. Слово второе о скончавшихся отцах / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1881. – Ч. I. – С. 348-351; **98.** Ефрем Сирин, преп. Слово умиленное / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1881. – Ч. I. – С. 311-332; **99.** Ефрем Сирин, преп. Слово 8 / Ефрем Сирин, преп. // Святыя Отцы о молитве и трезвении. – М.: Паломник, 1992. – С. 23-32; **100.** Ефрем Сирин, преп. Советы новонаначальному монаху / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1881. – Ч. I. – С. 510-549; **101.** Ефрем Сирин, преп. О том, что монахи не должны заботиться об одеждах / Ефрем Сирин, преп. // Творення иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1883. – Ч. III. – С. 581-640; **102.** Ефрем Сирин, св. Против исследователей естества Сына Божия / Ефрем Сирин, св. // Св. Ефрем Сирин. Творення: В 3-х т. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2010. –

Т. 3. – С. 128-146; **103.** Ефрем Сирийский, св. Уроки о покаянии / Ефрем Сирийский, св. // Добротолюбие: В 5-ти т. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992. – Т. 2. – С. 338-361; **104.** Житие (сирийское) Симеона Столпника, составленное учеником его Антонием. – М.: Благовест, 2005. – 78 с.; **105.** Житие Авраама Великого // Дестунис С. Жития святых, составленные по Четьям Минеям и другим книгам: В 3-х т. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1886. – Т. I. – С. 163-202; **106.** Житие Зиновия Гезиртского // Вершинский Д., прот. Месяцеслов православно-католической Восточной Церкви. – М.: Тип-ия МДА, 1856. – С. 448-473; **107.** Житие Иоанна Молчальника, епископа Колонийского // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. III. – С. 161-180; **108.** Житие Кириака Отшельника // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. VII. – С. 66-91; **109.** Житие Петра Ивера. – М.: Благовест, 2009. – 54 с.; **110.** Житие преп. Александра Сириянина. – М.: Благовест, 2010. – 62 с.; **111.** Житие преп. Герасима Иорданского // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. VI. – С. 17-252; **112.** Житие преп. Симеона Дивногорца. – М.: Благовест, 2008. – 69 с.; **113.** Житие Саввы Освященного // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. I. – С. 115-148; **114.** Житие Саввы Освященного // Христианское Чтение, 1823. – Ч. XII. – С. 95-284; **115.** Житие Св. Евфимия // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. II. – С. 52-75; **116.** Житие Св. Евфимия Великого // Христианское Чтение, 1824. – Ч. XV. – С. 1-160; **117.** Житие Св. Ефрема Сирина. – М.: Благовест, 2012. – 84 с.; **118.** Житие Св. Харитона Исповедника // Палестинский патерик: В 8-ми вып. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995. – Вып. VII. – С. 21-65; **119.** Житие святителя Григория Турского, составленное аббатом Одо // Св. Григорий Турский. Vita Patrum. Житие Отцов. – М.: Русский Паломник, 2005. – С. 179-188; **120.** Житие Симеона Юродивого // Дестунис С. Жития святых, составленные по Четьям Минеям и другим книгам: В 3-х т. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1886. – Т. II. – С. 70-131; **121.** Житие Феодосия Киновиярха // Палестинский Патерик: В 8-ми вып. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. – Вып. VIII. – С. 123-140; **122.** Житие святого Геральда из Мэйо / Пер., вступ. статья и коммент. А.Г. Гузаировой // Кельтская церковь. Мат-лы конференции в МГУ 24 апреля 2006 г. / Отв. ред. Н.Ю. Чехонадская. – М.: Деловой ритм, 2006. – С. 132-157; **123.** Жития святых жён в пустынях Востока. – М.: Православный паломник, 1994. – 344 с.; **124.** Захария Ритор. Церковная история: Кн. II-IV / Захария Ритор. – М.: Греко-Латинский Кабинет, 2012. – 208 с.; **125.** Зосима

Палестинский, блаж. Творения / Зосима Палестинский, блаж. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 113-143; **126.** Игнатий Богоносец. Послания / Игнатий Богоносец. – М.: Православный паломник, 2009. – 132 с.; **127.** Иероним Стридонский. Жизнь Павла Пустынника (Фивейского) / Иероним Стридонский // Творения блаж. Иеронима: В 3-х ч. – М.: Патриаршее подворье, 2002. – Ч. II. – С. 161-203; **128.** Иероним Стридонский. Книга о знаменитых мужах / Иероним Стридонский // Церковные историки IV-V веков / Пер. с лат. М.Ф. Высокий, В.А. Дорофеева. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 11-60; **129.** Иероним Стридонский. Письмо к девице Принципии / Иероним Стридонский // Творения блаж. Иеронима: В 3-х ч. – М.: Патриаршее подворье, 2002. – Ч. III. – С. 292-297; **130.** Иероним Стридонский. Письмо 18 к папе Дамасу: О серафимех и угле / Иероним Стридонский // Творения блаж. Иеронима: В 3-х ч. – М.: Патриаршее подворье, 2002. – Ч. III. – С. 155-176; **131.** Иероним Стридонский. Послание к Евстохии / Иероним Стридонский // Иероним Стридонский. Творения. – Минск: Харвест, 2000. – С. 405-427; **132.** зречения египетских отцов. – М.: Православный паломник, 2001. – 376 с.; **133.** Иларий из Арля. Слово святого Илария о жизни святого Гонората, епископа Арелатского / Иларий из Арля // Арелатские проповедники V-VI вв. Сб-к исслед. и перев. – М.: Имперіум Пресс, 2004. – С. 59-91; **134.** Илия Эдик. Творения / Илия Эдик // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 465-486; **135.** Ильдефонс Толедский. О славных мужах / Ильдефонс Толедский // Ильдефонс Толедский. Творения. – М.: Присцельс, 1994. – С. 67-244; **136.** Иоанн Дамаскин, св. Точное изложение православной веры / Иоанн Дамаскин, св. – М.: Лествица, 2003. – 520 с.; **137.** Иоанн Дамаскин, св. Христологические и полемические трактаты. Слова на Богородичные праздники / Иоанн Дамаскин, св. – М.: Лествица, 1997. – 425 с.; **138.** Иоанн Ефесский. Церковная история / Иоанн Ефесский // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: ПСТГУ, 2012. – С. 44-193; **139.** Иоанн Златоуст, св. Слова подвижнические / Иоанн Златоуст, св. // Святителя Иоанна Златоустого Слова и Беседы: В 4-х ч. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1850. – Ч. III. – 376+XXV с.; **140.** Иоанн Златоуст, св. Беседа 6. О покаянии / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Беседы. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007. – С. 72-97; **141.** Иоанн Златоуст, св. Беседа 49. О мучениках / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Беседы. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007. – С. 303-326; **142.** Иоанн Златоуст, св. Беседа о Лазаре / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Беседы. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2007. – С. 421-434; **143.** Иоанн Златоуст, св. Наставления в аскезе / Иоанн Златоуст, св. – М.: Православный паломник,

1996. – 316 с.; **144.** Иоанн Златоуст, св. О египетских подвижниках / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Избранные увещательные слова. – М.: Православный паломник, 2005. – С. 53-72; **145.** Иоанн Златоуст, св. Слово похвальное мученику Юлиану / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Избранные увещательные слова. – М.: Православный паломник, 2005. – С. 131-178; **146.** Иоанн Златоуст, св. Слово против игр и зрелищ / Иоанн Златоуст, св. // Св. Иоанн Златоуст. Избранные увещательные слова. – М.: Православный паломник, 2005. – С. 217-254; **147.** Иоанн Златоустый, св. Беседа на Евангелие Матфея VIII / Иоанн Златоустый, св. // Полное собрание творений Св. Иоанна Златоустого: В 12-ти т. (27 кн.). – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1901. – Т. VII. – С. 184-202; **148.** Иоанн Златоустый, св. Беседа на Евангеле Матфея LXVIII / Иоанн Златоустый, св. / Полное собрание творений Св. Иоанна Златоустого: В 12-ти т. (27 кн.). – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1901. – Т. VII. – С. 691-710; **149.** Иоанн Златоустый, св. Беседа на Евангеле Матфея LXX / Иоанн Златоустый, св. / Полное собрание творений Св. Иоанна Златоустого: В 12-ти т. (27 кн.). – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1901. – Т. VII. – С. 711-722; **150.** Иоанн Карпафский, св. Слово подвижническое / Иоанн Карпафский, св. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 81-111; **151.** Иоанн Кассиан Римлянин, преп. О постановлениях киновитян / Иоанн Кассиан Римлянин, преп. // Иоанн Кассиан Римлянин. Писания. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – С. 37-54; **152.** Иоанн Кассиан Римлянин. Послание о Правилах общежительных монастырей / Иоанн Кассиан // Иоанн Кассиан Римлянин. Писания. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – С. 81-144; **153.** Иоанн Кассиан. Собеседования египетских подвижников / Иоанн Кассиан // Иоанн Кассиан Римлянин. Писания. – Минск: Харвест, 1999. – С. 201-255; **154.** Иоанн Кассиан. Собеседование 11 / Иоанн Кассиан // Писания преп. Иоанна Кассиана: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1887. – Ч. III. – С. 502-508; **155.** Иоанн Кассиан. Собеседование 24 / Иоанн Кассиан // Писания преп. Иоанна Кассиана: В 3-х ч. – М.: Тип-ия МДА, 1887. – Ч. III. – С. 615-634; **156.** Иоанн Климак. Лестница в рай / Иоанн Климак. – М.: ОФМ, 2009. – 159 с.; **157.** Иоанн Лествичник, преп. Преподобного отца нашего Иоанна, игумена Синайской горы Лествица / Иоанн Лествичник, преп. – М.: Издание Сретенского монастыря, 1995. – 382 с.; **158.** Иоанн Мосх, блаж. Жизнь отшельников в Скитской пустыне / Иоанн Мосх, блаж. – М.: Паломник, 2001. – 49 с.; **159.** Иоанн Мосх, блаж. Луг Духовный / Иоанн Мосх, блаж. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – XXXVII+282 с.; **160.** Иринеи Лионский, св. Пять книг против ересей / Иринеи Лионский, св. // Св. Иринеи Лионский. Творения / Пер. П. Преображенского. – М.: Благовест, 1996. – С. 154-325; **161.** Исаак Сирин,

св. Слова подвижнические / Исаак Сири́н, св. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – 511 с.; **162.** Исаак Сири́н, св. Слово 7 / Исаак Сири́н, св. // Исаак Сири́н, св. Слова подвижнические. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С. 44-67; **163.** Исаак Сири́н, св. Слово 25 / Исаак Сири́н, св. // Исаак Сири́н, св. Слова подвижнические. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – С. 226-240; **164.** Исаяя, блаж. Творения / Исаяя, блаж. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 1. – С. 247-405; **165.** Исидор Пелусиот, св. Творения / Исидор Пелусиот, св. – М.: Благовест, 2011. – 510 с.; **166.** Исидор Пелусиот, св. Слово 11 / Исидор Пелусиот, св. // Св. Исидор Пелусиот. Творения: В 2-х т. – Минск: Харвест, 2009. – Т. 1. – С. 96-210; **167.** Исидор Севильский, св. О славных мужах / Исидор Севильский, св. – М.: ОФМ, 1996. – С. 31-54; **168.** Исихий Иерусалимский, преп. Творения / Исихий Иерусалимский, преп. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – 325 с.; **169.** История Армении Моисея Хоренского / Пер. Н. Эмина. – М.: Тип-ия бр. Свешниковых, 1893. – XXII+302 с.; **170.** История египетских монахов / Пер. Н. А. Кульковой. – М.: Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 2001. – 124 с.; **171.** Иустин Мученик (Философ), св. Творения / Иустин Мученик (Философ), св. Ч.1. Первая апология. Вторая апология. Разговор с Трифоном; Ч. 2. Послание к Диогену. Речь к эллинам. Увещание к эллинам. О единовластительстве. Отрывок о воскресении / Пред. А. И. Сидорова. – М.: Благовест, 1995. – 496 с.; **172.** Кассиодор. О душе. Наставления о духовном и светском чтении / Кассиодор. – М.: Православный паломник, 2010. – 145 с.; **173.** Каллист Катафигиот. О Божественном единении и созерцательной жизни / Каллист Катафигиот // Аскетические творения святых отцев. – Казань: Изд-ие Каз. ДА, 1898. – С. 32-57; **174.** Киевский месяцеслов. – К.: Тип-ия КДА, 1895. – XVIII+391 с.; **175.** Киприан Карфагенский, св. Письма / Киприан Карфагенский, св. / Пер. М. Е. Сергеенко // Богословские труды, 1985. – № 26. – С. 41-58; **176.** Киприан Карфагенский, св. О молитве Господней / Киприан Карфагенский, св. // Св. Киприан Карфагенский. Богословские трактаты. – М.: Благовест, 1998. – С. 106-135; **177.** Кирилл Александрийский, св. Сокровищница духовного делания / Кирилл Александрийский, св. // Св. Кирилл Александрийский. Творения. – Париж: Свет с Востока, 1968. – С. 14-62; **178.** Кирилл Александрийский, св. Главы или Анафематизмы / Кирилл Александрийский, св. // Св. Кирилл Александрийский. Творения. – Париж: Свет с Востока, 1968. – С. 63-121; **179.** Кирилл Иерусалимский, св. Катехизические поучения / Кирилл Иерусалимский, св. // Св. Кирилл Иерусалимский. Творения: В 2-х т. – Минск: Харвест, 2010. – Т. 2. – С. 312-355; **180.** Кирилл Иерусалимский, св. Огласительные и тайноводственные поучения / Кирилл Иерусалимский, св. – М.: Интербук, 1991. – 506 с.;

181. Кирилл Скифопольский. Жития палестинских подвижников / Кирилл Скифопольский. – М.: Благовест, 2006. – XV+201+III с.; **182.** Климент Александрийский. Педагог / Климент Александрийский / Пер. Н. Корсунского, пер. гл. 10, ч. II. А. Чистякова; вступ. статья прот. Иоанна Сверидова. – М.: Центр „Истина и Жизнь”, 1996. – 290 с.; **183.** Климент Александрийский. Строматы / Климент Александрийский / Подг. текста, пер., пред. и коммент. Е.В. Афонасина: В 3-х т. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2003. – Т.1. Кн. 1-3. – 544 с.; Т. 2. Кн. 4-5. – 336 с.; Т. 3. Кн. 6-7. – 368 с.; **184.** Климент Александрийский. Увещание к язычникам (Протрептик) / Климент Александрийский / Пер. А. Ю. Братухина. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2006. – 208 с.; **185.** Климент Римский, св. 1 и 2 Послание к Коринфянам / Климент Римский, св. // Писания мужей апостольских / В русск. перев. прот. П. Преображенского. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1895. – С. 82-108; **186.** Коптские версии “Жития” Пахома // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 19-21; **187.** Леонид, архиеп. Пустыня Святого Града / Леонид, архиеп. // Душеполезное Чтение, 1872. – Август. – С. 76-90; **188.** Лукиан Самосатский. Извлечения из писем / Лукиан Самосатский // Ранние Отцы Церкви. Антология. – Брюссель: Христианин, 1967. – С. 51-74; **189.** Макарий Великий, преп. Духовные беседы / Макарий Великий, преп. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2002. – 400 с.; **190.** Макариев корпус. Слово 1. О хранении сердца / Макарий, преп. // Преп. Макарий Египетский. Духовные беседы, послания и слова. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1904. – С. 310-365; **191.** Макарий Великий, преп. Слова подвижнические (отрывки) / Макарий Великий, преп. // Христианская мудрость / Сост. В.В. Лавский. – М.: Алетейя, 1999. – С. 167-178; **192.** Макарий Египетский // Достопамятные Сказания о подвижничестве святых и блаженных отцев. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – С. 101-111; **193.** Макарий Египетский, св. Беседа 12 / Макарий Египетский // Св. Макарий Египетский. Духовные беседы, послания и слова. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1904. – С. 72-85; **194.** Максим Исповедник, преп. Амбигвы к Иоанну / Максим Исповедник, преп. // преп. Максим Исповедник. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2010. – С. 17-30; **195.** Максим Исповедник, преп. Амбигвы к Фоме / Максим Исповедник, преп. // преп. Максим Исповедник. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2010. – С. 8-16; **196.** Максим Исповедник, преп. Десять глав о добродетели и пороке / Максим Исповедник, преп. // преп. Максим Исповедник. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2010. – С. 153-190; **197.** Максим Исповедник, преп. К Феопемпту

Схоластику / Максим Исповедник, преп. // Преп. Максим Исповедник. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2010. – С. 69-80; **198.** Максим Исповедник, преп. Старец и ученик. Слово подвижническое, в вопросах и ответах / Максим Исповедник, преп. // преп. Максим Исповедник. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2010. – С. 123-152; **199.** Марк Подвижник (Галатский). Против несториан / Марк Подвижник (Галатский) / Пер. с греч., коммент. Б. Барчунов // Богословский сборник. – М.: Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 1999. – № 4. – С. 106-115; 2000. – № 5. – С. 98-110; **200.** Марцеллин Комит. Хроника / Марцеллин Комит / Пер., ред. Н.Н. Болгов. – Белгород: Бел.ГУ, 2010. – 230 с.; **201.** Мелитон Сардийский. Речь к императору Антонину / Мелитон Сардийский / Пер. с греч. А. Г. Дунаева // Сочинения древних христианских апологетов. – СПб.: Алетейя, 1999. – С. 211-222; **202.** Мелитон Сардийский. О Пасхе. О душе и теле (фрагменты) / Мелитон Сардийский / Пер. с греч. А. Г. Дунаева // Сочинения древних христианских апологетов. – СПб.: Алетейя, 1999. – С. 223-264; **203.** Минуций Феликс. Октавий / Минуций Феликс / Пер. М.Е. Сергеенко // Богословские труды, 1981. – № 22. – С. 34-52; **204.** Михаил Сириец. Хроника / Михаил Сириец // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: ПСТГУ, 2012. – С. 196-252; **205.** Немезий Эмесский. О природе человека / Немезий Эмесский / Пер. с греч. Ф.С. Владимирского, сост., послеслов., общ. ред. М. Л. Хорькова, предисл. Н.В. Шабурова. – М.: Центр „Истина и Жизнь”, 1996. – 203 с.; **206.** Нил Синайский, св. Письмо 26 к Маркиону / Нил Синайский, св. // Нил Синайский. Творения преподобного отца нашего Нила, подвижника Синайского: В 3-х ч. – М.: Тип-ия В. Готье, 1858. – Ч. 3. – С. 102-109; **207.** Нил Синайский, св. Слово 4 / Нил Синайский, св. // Святые Отцы о милитве и трезвении. – М.: Паломник, 1992. – С. 224-239; **208.** Нил Синайский, св. Письма к монашествующим. Письмо 29 / Нил Синайский, св. // Нил Синайский. Творения преподобного отца нашего Нила, подвижника Синайского: В 3-х ч. – М.: Тип-ия В. Готье, 1858. – Ч. 3. – С. 131-136; **209.** Нил Сорский, преп. Предание и Устав / Нил Сорский, преп. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1912. – X+204 с.; **210.** Омельницкий М.П. Древнеанглийские святые. Древнеанглийские проповеди и Жития об англосаксонских святых: Альбане, Этельтрут, Милдред, Неоте, Дрихтхельме, Фёрзи и Чаде. Т. 2. Тексты и переводы / М.П. Омельницкий. – М.: Реал-А, 1998. – 243 с.; **211.** Омельницкий М.П. Жития трёх английских святых Эльфрика: Св. Освальда, Св. Эдмунда, Св. Свизина / М.П. Омельницкий. – М.: Мартис, 1997. – 318 с.; **212.** Омельницкий М.П. Поэма о святом Гутлаке / М.П. Омельницкий. – М.: Реал-А, 1998. – 218 с.; **213.** Ор // Достопамятные Сказания о подвижничестве святых и блаженных отцев. – Сергиев Посад:

Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1993. – С. 130-131; **214.** Ориген. О молитве и Увещание к мученичеству / Ориген / Пер. Н. Корсунского. – СПб.: СПбГУ, 1992. – 240 с.; **215.** Ориген. О началах / Ориген / Пер. Н. Петрова // Творения Оригена. – Самара: Ра, 1993. – Вып. 1. – С. 5-192; **216.** Оригинальные сочинения пахомиан // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 25-31; **217.** Откровенные рассказы странника духовному своему отцу. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1991. – 231 с.; **218.** Павел Диакон. История лангобардов / Павел Диакон. – СПб.: Азбука-классика, 2008. – 320 с.; **219.** Павел Орозий. История против язычников. Кн. I-III / Павел Орозий // Пер., вступ. статья, коммент. и указатель В.М. Тюленева. – СПб.: Алетейя, 2001. – 384 с.; **220.** Павел Орозий. История против язычников. Кн. IV-V / Павел Орозий // Пер., вступ. статья, коммент. и указатель В.М. Тюленева. – СПб.: Алетейя, 2002. – 303 с.; **221.** Павел Орозий. История против язычников. Кн. VI-VII / Павел Орозий // Пер., вступ. статья, коммент. и указатель В.М. Тюленева. – СПб.: Алетейя, 2003. – 375 с.; **222.** Павел Элладский. Житие Феония, епископа Витилийского / Павел Элладский // Палестинский православный сборник, 1902. – Вып. XXXII. – С.45-62; **223.** Палладий, епископ Еленопольский. Лавсаик, или Повествование о жизни святых и блаженных отцов / Палладий, епископ Еленопольский. – М.: Православно-просветительский центр „Пересвет”, 1997. – 350 с.; **224.** Памятные записки Перегриня: О древности и всеобщности католической веры против непотребных новизн всех еретиков / Подготовка текста, предисл. и коммент. А.Г.Крылова. – М.: Stella Aeterna, 1999. – 220 с.; **225.** Пахомий, св. Поучение о шести днях Пасхи / Пахомий, св. // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 436-438; **226.** Пётр Дамаскин, св. Слово 19 / Пётр Дамаскин, св. // Св. Пётр Дамаскин. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2000. – С. 159-178; **227.** Плотин. О благе или Едином / Плотин / Пер. М. А. Гарнцева // Логос, 1992. – № 3. – С. 213-228; **228.** Плотин. О добродетелях (1, 2) / Плотин / Пер. Д.В. Бугая // Вопросы философии, 2002. – № 8. – С. 52-65; **229.** Плотин. О первом благе и других благах / Плотин / Пер. Д. В. Бугая // Вопросы философии, 2003. – № 9. – С. 81-98; **230.** Плотин. О свободе и волеии Единого (Епп. VI, 8) / Плотин / Пер. Л. Ю. Лукомского // Академия, 2000. – Вып. 2. – С. 115-140; **231.** Плотин. Об изведении / Плотин / Пер. Д. В. Бугая // Вопросы философии, 2003. – № 9. – С.99-112; **232.** Плотин. Об уме, идеях и сущем / Плотин / Пер. Ю. А. Шичалина // Философия природы в античности и в средние века. – М.: Греко-Латинский Кабинет, 2000. – С. 257-273; **233.** Плотин. Против гностиков / Плотин / Пер. Л. Ю. Лукомского //

Академия, 1997. – Вып. 1. – С. 229-248; **234.** Повседневные и мученические гимны Пруденция // Цветков П.И. Аврелий Пруденций Клемент. Исследование. – М.: Тип-ия МДА, 1890. – С. 181-196; **235.** Поликарп Смирнский, св. Послание к Филиппийцам / Поликарп Смирнский, св. – М.: Благовест. 2006. – 35 с.; **236.** Порфирий, архим. Путешествие по Египту и в монастыри Св. Антония Великого и преп. Павла Фивейского / Порфирий, архим. – СПб.: Тип-ия СПбДА, 1856. – XI+365+VII с.; **237.** Порфирий, архим. Книга бытия моего: В 2-х т. / Порфирий, архим. – М.: Тип-ия МДА, 1895. – Т. I. – VI+363 с.; **238.** „Послания” Пахомия // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 430-435; **239.** „Послания” Феодора // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 438-440; **240.** „Правила” Орсисия // Хосроев А.Л. Пахомий Великий (Из ранней истории общежительного монашества в Египте). – СПб.: Нестор-История, 2004. – С. 443-451; **241.** Предания и мифы средневековой Ирландии. – М.: МГУ, 1991. – 284 с.; **242.** Преподобный Викентий Леринский. О Священном Предании Церкви / Викентий Леринский, преп. – СПб.: Свиток, 2000. – 142 с.; **243.** Пруденций. Сочинения / Пруденций / Пер. Р.Л. Шмараква. – М.: Водолей, 2012. – 264 с.; **244.** Пустынный П. Старчество. Мысли святых отцов о необходимости и пользе старческого руководства в духовной жизни / П. Пустынный. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2011. – 412 с.; **245.** Раннехристианские Отцы Церкви. Антология. – Брюссель: Христианин, 1978. – 778 с.; **246.** Руфин Аквилейский. История монахов (Жизнь пустынных отцов) / Руфин Аквилейский / Пер. с лат. свящ. М.И. Хитрова. – М.: Православный паломник, 2001. – 210 с.; **247.** Руфин Аквилейский. Церковная история / Руфин Аквилейский. – М.: Тип-ия ИПО профсоюзов Профиздат, 2003. – 358 с.; **248.** Сергей (Страгородский), архиеп. Православное учение о спасении / Сергей (Страгородский), архиеп. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1895. – XXI+305 с.; **249.** Сергей, архиеп. Полный месяцеслов Востока: В 3-х т. / Сергей, архиеп. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – Т. 2. – 480 с.; **250.** Сидоров А.И. Епископ Аммон. „Послание об образе жития и отчасти о жизни Пахомия и Феодора” / А.И. Сидоров / Перев. А. Сидорова // Альфа и Омега, 2000. – № 4 (26). – С. 33-54; **251.** Сидоров А.И. Епископ Аммон. „Послание об образе жития и отчасти о жизни Пахомия и Феодора” / А.И. Сидоров / Перев. А. Сидорова // Альфа и Омега, 2001. – № 1 (27). – С. 27-48; **252.** Сказания о мучениках христианских, чтимых Православно-Католической Церковью. – М.: Патриаршьё подворье, 2002. – 208 с.; **253.** Скитский Патерик. – М.: Паломник, 1994. – 441 с.; **254.** Сократ

Схоластик. Церковная история / Сократ Схоластик / Статья и коммент. И.В. Кривушина. – М.: РОССПЭН, 1996. – 368 с.; **255.** Софроний Иерусалимский. Житие преподобной матери нашей Марии Египетской / Софроний Иерусалимский. – Монреаль: Голгофа, 1980. – 110 с.; **256.** Софроний Иерусалимский. Чудеса святых мучеников Кира и Иоанна / Софроний Иерусалимский / Пер. архиеп. Сергия Спасского // Душеполезное Чтение, 1889. – Ч. 2. – С. 387-414; **257.** Сульпиций Север. Житие святого Григория Турского / Сульпиций Север. – М.: Благовест, 2000. – 77 с.; **258.** Сульпиций Север. Житие святого Мартина Турского, епископа и исповедника / Сульпиций Север // Сульпиций Север. Сочинения / Перев. с лат., статья, коммент. А.И. Донченко. – М.: РОССПЭН, 1999. – С. 91-116; **259.** Сульпиций Север. Письма / Сульпиций Север // Сульпиций Север. Сочинения / Перев. с лат., статья, коммент. А.И. Донченко. – М.: РОССПЭН, 1999. – С. 117-128; **260.** Сульпиций Север. Церковная история. Собеседования / Сульпиций Север. – М.: МДА, 2010. – 309 с.; **261.** Тертуллиан. Апологетик / Тертуллиан // Тертуллиан Квинт Септимий Флоренс. Апологетик. К Скапуле / Перев. с лат., вступ. статья, коммент. и указ. А.Ю. Братухина. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2005. – С. 111-211; **262.** Тертуллиан. Против Праксея / Тертуллиан // Тертуллиан Квинт Септимий Флоренс. Сочинения / Сост. и общ. ред. А.А. Стоярова. – М.: Свиток, 2012. – С. 203-228; **263.** Устав иноческого жития Св. Пахомия Великого. – М.: Патриаршее подворье, 2002. – 78 с.; **264.** Фаласий, блаж. Творения / Фаласий, блаж. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 311-343; **265.** Феогност, преп. Творения / Феогност, преп. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 13-439; **266.** Феодор Студит, св. Огласительные поучения / Феодор Студит, св. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006. – 447 с.; **267.** Феодор Чтец. Извлечение из „Церковной истории” Феодора Чтеца / Феодор Чтец // Филосторгий. Сокращение „Церковной истории” // Церковные историки IV-V веков / Пер. с древнегреч. В.А. Дорофеевой. – СПб.: РОССПЭН, 2007. – С. 198-218; **268.** Феодор Эдесский, св. Творения / Феодор Эдесский, св. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 345-375; **269.** Феодорит Кирский, блаж. История боголюбцев, или Повествования о святых подвижниках с прибавлением „О Божественной любви” / Феодорит Кирский, блаж. / Вступ. статья и нов. предисл. А.И. Сидорова. – М.: Православный паломник, 2003. – 310 с.; **270.** Феодорит, епископ Кирский. История последователей Господа / Феодорит Кирский. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – 227 с.; **271.** Феодорит, епископ Кирский. Церковная история / Феодорит Кирский. – М.: Российская политическая энциклопедия; Православное товарищество „Колокол”, 1993. – 239 с.; **272.** Феодорит, блаж. Гомилия 15 / Феодорит,

блаж. // Блаж. Феодорит Кирский. Творения: В 2-х т. – Минск: Лучи Софии, 1998. – Т. 2. – С. 91-104; **273.** Феофан Затворник, преп. Путь ко спасению (Краткий очерк аскетике) / Феофан Затворник, преп. – М.: Патриаршее подворье, 2005. – 355 с.; **274.** Феофан Затворник, преп. Слово о молитве / Феофан Затворник, преп. // Умное деление о молитве Иисусовой / Сост. игумен Валаамского монастыря Харитон. – М.: Паломник, 1993. – С. 62-75; **275.** Феофан, преп. Древние иноческие Уставы преп. Пахомия Великого, Св. Василия Великого, преп. Иоанна Кассиана и преп. Венедикта, собранные епископом Феофаном / Феофан, преп. – Рига: Паломник-Благовест, 1995. – 653+VIII с.; **276.** Феофил Антиохийский. Послания к Автолику / Феофил Антиохийский // Сочинения древних христианских апологетов / Пер. П. Преображенского. – СПб.: Алетейя, 1999. – С. 128-194; **277.** Филимон, св. Творения / Филимон, св. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 393-411; **278.** Филосторгий. Сокращение „Церковной истории” / Филосторгий / Пер. В.А. Дорофеевой, коммент. М. Ф. Высокого, М.А. Тимофеева // Церковные историки IV-V веков. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 189-263; **279.** Филофей Синайский, преп. Творения / Филофей Синайский, преп. // Добротолюбие: В 5-ти т. – М.: Паломник, 1999. – Т. 3. – С. 441-463; **280.** Филофей Синайский, преп. Слово 12 / Филофей Синайский, преп. // Святые Отцы о молитве и трезвении. – М.: Паломник, 1992. – С. 105-117; **281.** Фома Маргский, еп-оп. История монахов / Фома Маргский, еп-оп. // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: ПСТГУ, 2012. – С. 255-322; **282.** Фотий, патриарх. Гомилии / Фотий, патриарх. – Минск: Лучи Софии. 2004. – 356 с.; **283.** Фотий, патриарх. Патерик / Фотий, патриарх. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 1994. – 483 с.; **284.** Христофор Филарет. Апокрисис / Христофор Филарет. – К.: Тип-ия КДА, 1870. – XIV+302 с; **285.** Хроника Идация (отрывки) / Идаций / Пер. Ю.Б. Циркина // Циркин Ю. Б. Античные и раннесредневековые источники по истории Испании. – СПб.: СПбГУ, 2006. – С. 100-109; **286.** Хроника Проспера Аквитанского / Проспер Аквитанский / Пер. Д. Суровенкова. – М.: Восточная литература, 2009. – 218 с.; **287.** Четьи Миней. Жития Святых Святителя Димитрия Ростовского (Туптало): В 12-ти т. – М.: Сибирская Благовонница, 2011. – Т. 1-12; **288.** Четьи Миней. Жития Святых Святителя Димитрия Ростовского (Туптало): В 12-ти т. – М.: Сибирская Благовонница, 2011. – Т. 4. – 619 с.; **289.** Эрмий Созомен. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского / Эрмий Созомен. – СПб.: Тип-ия А. Фишера, 1851. – 636 с.; **290.** Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – p.; Lipsiae: B. and G. Hartman, 1890-1892. – Т. 1-6; **291.** Acta Sanctorum // Ed. I. Bolland. – Venetiis: TOFM, 1734-1889. – Т. I-XI; **292.** Acta Sanctorum: In 11 t. // Bolland I. Januarii. – Venetiis: TOFM, 1734. – Т. I. – 538 p; **293.** Acta Sanctorum: In XII

vol. – Romae: O.R.C.S., 1876-1893. – T. I-XII; **294.** Adomnans life of Saint Columba. – L.: Francis and John Rivington, 1906. – 143 p.; **295.** Aelfric's Catholic Homilies: The Second Series / Aelfric / Text, Ed. Malcolm R. Godden. – L.: Thames and Hudson, 1979. – III+192 p.; **296.** Aelfric's colloquy / Aelfric. – L.: Thames and Hudson, 1939. – 551 p.; **297.** Aelfric's lives of saints / Aelfric / Ed. by W.W. Skeat // Early English Text Society. Original Series, 76. – L.: Thames and Hudson, 1963. – 605 p.; **298.** Anglo-Saxon charters. – Cambr.: Cambr. Univ. Press, 1939. – XXV+492 p.; **299.** Anglo-Saxon writs. – Cambr.: Cambr. Univ. Press, 1952. – XVIII+801 p.; **300.** Annales ordinis St. Benedicti: In 28 t. – P.: T.O.B, 1703. – T.I. – 605 p.; **301.** Aphrahat. The Homilies / Aphrahat / Ed. by W. Wright. – L.: John Murray, 1869. – XXII+320 p.; **302.** Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana / S.E. Assemani. – Romae: O.R.C.S., 1719. – T. I. De scriptoribus syris orthodoxis. – XXXII+472 p.; **303.** Assemani S.E. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana / S.E. Assemani. – Romae: O.R.C.S., 1719. – T. II. De scriptoribus syris monophysitis. – XXVII+514 p.; **304.** Assemani S.E. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana / S.E. Assemani. – Romae: O.R.C.S., 1719. – T. III. De scriptoribus syris nestorianis. – XXIX+487 p.; **305.** Assemani S.E. Acta sanctorum martyrum orientalium et occidentalium / S.E. Assemani. – Romae: O.R.C.S., 1748. – T. I. – 703 p.; T. II. – 681 p.; **306.** Athanasius. Vita St. Antonii / Athanasius // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histiores. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1859. – T. XXVI. – Col. 835-976; **307.** Beda Venerabilis. Historia Ecclesiastica gentis Anglorum / Beda Venerabilis // Monumenta Historica Britannica: In 2 v. – L.: John Murray, 1848. – Vol. I. – P. 103-289; **308.** Bedjan P. Liber Superiorum seu historia monasteriorum auctore Thoma, episcopo Margensi / P. Bedjan. – P.: FAM, 1901. – XII+207 p.; **309.** Calder D.G. Guthlac A and Guthlac B: Some Discriminations. Anglo-Saxon Poetry: Essays in Appreciation / D.G. Calder / Ed. by L.E. Nicholson and Dolores Warwick Fresc. – Notre-Dame, 1975. – XXXIII+392+V p.; **310.** Cartularium Saxonum: A collection of charters, relating to Anglo-Saxon history: In 3 vol. / Ed. by W. de Birch. – L.: Francis and John Rivington, 1885. – Vol. I. – 607 p.; **311.** Calendar of state papers and manuscripts existing in the archives and collection of Vinece and in other libraries of Northern Italy: In 10 v. – L.: H.M. Stationery office, 1889. – Vol. V. – XIV+643 p.; **312.** Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum. – Wien: Austrian Academy of Sciences, 1866-1927. – Vol. 1-181; **313.** Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium: In 298 v. – Louvain: LIN, 1968. – Vol. 293. – XXXI+952 p.; **314.** Corpus Scriptorum historiae Byzantinae. – Bonnae: Gotae Sumptibus Friderici et Andreae Perthes, 1828-1897. – Vol. 1-49; **315.** Coptic Apocrupha in the Dialect of Upper Egypt / Ed. by W. Budge. – L.: Printed by order of the Trustees, 1913. – XXXIII+580 p.; **316.** Chronicon Edessenum // Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana: In 3

t. – Romae: O.R.C.S., 1959. – T. I. – P. 371-414; **317.** Cureton W. These Ancient Syriac documents, relative to the earliest Establishment of Christianity in Edessa and the neighboring countries, from the Year of our Lords Ascension to the beginning of the Fourth Century, were discovered, edited, translated and annotated by Cureton, an English Orientalist / W. Cureton. – L.; Edinburg: Kessinger Publishing, 1864. – XXVI+328 p.; **318.** De St. Haritonae // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SG. Corpus sanctorum. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1867. – T. CXV. – Col. 368-424; **319.** Ephraemi Syri hymni et sermons / Ed. by Th. Lamy: In 6 t. – Mechliniae: Brown and Co, 1889. – T. III. – IX+215 p.; **320.** Erdinger A. Septem epistolae St. Antonii abbatis / A. Erdinger. – Deniponti: W. Baxter, 1871. – XVIII+127 p.; **321.** Epistola Pachomii // Pachomiana Latina / Ed. by A. Boon. – Lonvain: LIN, 1932. – 131 p.; **322.** St. Ephithanius. Adversus Haereses / St. Ephithanius // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SG. Corpus histoires. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1845. – T. XLII. – Col. 757-995; **323.** Euagrius. Ecclestike historia / Euagrius // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1849. – T. LXXXVI. – Part. 2. – Col. 2405-2906; **324.** Felix. Vita Sancti Gutlaci auctore Felice / Felix // Felix Hermit of Croyland. Life of St. Guthlac. – L.: Thames and Hudson, 1947. – XI+416 p.; **325.** Felix's Life of Saint Guthlac / Felix / Introduction, Text and Notes by Bertram Colgrave. – Cambr.: Cambr. Univ. Press, 1956. – XXIII+385 p.; **326.** Florentii Wigorniensis Monachi Chronicon ex Chronicis // Monumenta Historica Britannica: In 2 v. – L.: John Murray, 1848. – Vol. I. – P. 592-600; **327.** Gildas Sapiens. Liber querulus de calamitate, excidio et conquestu Britanniae / Gildas Sapiens // Monumenta Historica Britannica: In 2 v. – L.: John Murray, 1848. – Vol. I. – P. 321-446; **328.** Gollancz I. Exeter Book / I. Gollancz. – L.: Tempus, 1895. – IX+514+III p.; **329.** Gregorius Magnus. Vita Benedicti / Gregorius Magnus // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1844. – T. VI. – Col. 341-410; **330.** Guillaume de Tyr. Historia rerum transmarinarum: In 2 v. / Guillaume de Tyr. – Oxf.: Oxf. Univ. Press, 1954. – Vol. I. – XV+339 p.; **331.** Guillon R. Collection selecta ss. Ecclesiae Patrum / R. Guillon. – P.: TOD, 1834. – XX+830 p.; **332.** Halkin F. Epistola Ammonis episcopi / F. Halkin. – Brux.: T.C., 1932. – X+147 p.; **333.** Hieronimus. Vitae partum / Hieronimus // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1847. – T. XXX. – Col. 510-635; **334.** Hieronymi. Epistola ad Eustochium / Hieronymi // Hieronymi Epistolae / Ed. by G. Hilberg. – Wien; Leipzig: Andreae Perthes, 1910. – P. 87-95; **335.** Historia Regum // Symeonis Monachi Opera Omnia. Historia Ecclesiae Dunelmensis / Ed. by Thomas Arnold (Rolls Series). – L.: Thames and Hudson, 1936. – XI+454+II p.; **336.** Homilies of Aelfric: A supplementary collection: In 5 v. // Early English Text Society.

Original Series, 260. – L.: Longman, Brown and Co., 1978. – Vol. 2. – P. 314-433; **337.** Holstenius-Brockie H.A. Codex regularum monasticarum et canonicarum: In X t. / H.A. Holstenius-Brockie. – Augustae Vindobonensis: ROD, 1759. – T. I. – XXVI+622 p.; **338.** Holy Women of the Syrian Orient / Ed. by S.P. Brock and S.A. Harvey. – Berkeley; L; Los Angeles: Univ. of California Press, 1998. – XVII+197 p.; **339.** In vitam Antonii poemium // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histiores. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1859. – T. XXVI. – Col. 820-894; **340.** Joannis, episcopi Ephesisyri monophysitae Commentarii de beatis orientalibus / Joannis, episcopi Ephesisyri / Latine verterunt W.J. van Douwen et J.P.N. Land. – Amstelodami: Or. Bn. Bollandini, 1789. – XXXIV+422 p.; **341.** Kassian I. De institutione coenobiorum / Kassian I. – Romae: Edizioni liturgiche, 1834. – Libr. I. – LIII+327 p.; **342.** Lamy Th. Acta Beati Abrahae Kidunaiae Monachi Aramaice / Th. Lamy // Analecta Bollandiana: In 14 t. – p.; Bruxellus: Libraria Friderici Nicola, 1891. – T. 10. – fasc. 1. – P. 5-49; **343.** Mabillion J. Acta Sanctorum Ordinis St. Benedicti: In 48 t. / J. Mabillion. – Roma: Edizioni liturgiche, 1845. – T. I. – XIX+783 p.; **344.** Mabillion J. Annales Ordini St. Benedicti: In 22 t. / J. Mabillion. – Roma: Edizioni liturgiche, 1821. – T. I. – XII+537 p.; **345.** Marsicanus L. Chronicon Monasterii Casinensis: In 2 v. / L. Marsicanus. – Romae: Edizioni liturgiche, 1912. – Vol. 1. – XIV+251 p.; **346.** Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic and Garshuni with a critical apparatus / A. Mingana. – Cambr.: Cambr. Univ. Press, 1927. – Vol. 1; 1928. – Vol. 2; 1929. – Vol. 3; 1930. – Vol. 4; 1932. – Vol. 5; 1933. – Vol. 6; **347.** Memorials of St. Dunstan, archbishop of Canterbury. – L.: Tempus, 1874. – XXXIV+577 p.; **348.** Memorials of St. Guthlac / Ed. by W. de Birch. – Wisbech: W.P.C., 1881. – XVII+408 p.; **349.** Migne J.-P. Patrologia cursus completes seu Bibliotheca universalis omnium S.S. Patrum, Doctorum Scriptorum que ecclesiasticorum. Series Latina / J.-P. Migne. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1844-1855. – T. 1-221; **350.** Migne J.-P. Patrologia cursus completes seu Bibliotheca universalis omnium S.S. Patrum, Doctorum Scriptorum que ecclesiasticorum. Series Graecia / J.-P. Migne. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1857-1866. – T. 1-161; **351.** Monumenta Germaniae Historica. 500-1500 A.D. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1867-1939. – Vol. 1-158; **352.** Monumenta Germaniae Historica. 500-1500 A.D. – GmbH: Koch, Neff & Oetinger, 1957-2010. – Vol. 159-225. ; **353.** Moore Edward, Vicar of Spalding. Groyland, The Abbey, bridge and Saint Guthlac / Moore Edward, Vicar of Spalding. – L.: G. Hill and Co., 1866. – XXI+533 p.; **354.** Moesinger G. Acta ass. martyrum Edessenorum Sarbelii, Barsimaei / G. Moesinger. – Deniponti: W. Baxter, 1874. – XXVIII+432 p.; **355.** Nichiforus. Nicephori patriarchae breviarium historicum / Nichiforus. – Lipsiae: Caroli Tauchnitti, 1880. – XXXV+237 p.; **356.** Olsen A.H. Guthlac

of Croyland. A Study of Heroic Hagiography / A.H. Olsen. – Washington: Pill, 1981. – P. 15-25; **357.** Oudin P. Supplementum de scriptoribus vel scribitis ecclesiasticis / P. Oudin. – P.: A. Dezallier, 1886. – IX+720+V p.; **358.** Peeters P. Bibliotheca hagiographica orientalis / P. Peeters. – Profondeville: MOSA, 1954. – XXVI+287 p.; **359.** Paralipomena // Sancti Pachomii Vitae Graecae / Ed. by F. Halkin. – Bruxelles: D. Voul, 1932. – XXVI+220 p.; **360.** Passio Sancti Eadmundi. Epistola Passionis // Corolla Sancti Eadmundi. The Garland of Saint Edmund, King and Martyr Edited with a Preface by Francis Hervey. – L.: John Murray, 1907. – P. 22-29; **361.** Plummer C. Two of the Saxon Chronicles Parallel / C. Plummer. – Oxf.: Oxf. Univ. Press, 1952. – 344+IX p.; **362.** Rahmani E.I. Acta sanctorum cinfessorum Guriae et Shamoniae exarta syriac lingua a Theophilo Edesseno a Chr. 297 / E.I. Rahmani. – Romae: Gorgias Press, 1899. – VII+86 p.; **363.** Rufinus. Historia monachorum: In 2 v. / Rufinus. – Romae: O.F.M., 1884. – Vol. I. – IX+167 p.; **364.** Ruihart Th. Acta primarum martyrum sincera et selecta / Th. Ruihart. – Ratisbonae: N. Stok, 1859. – XVIII+329 p.; **365.** Rule of Saint Benedict // Chadwick O. Western Asceticism. – Philadelphia: Univ. Press, 1958. – 237 p.; **366.** Rosweydi G. De vitis Patrum / G. Rosweydi // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1859. – T. LXXIII. – Col. 564-588; **367.** Saint Patrick / Ed. by J. Ryan. – Dublin: Univ. Press, 1958. – XV+105 p.; **368.** Scragg D. The Compilations of the Vercelli Book / D. Scragg // Anglo-Saxon England, 1973. – № 2. – P. 189-207; **369.** Scragg D. The Vercelli Homilies and Related Text / D. Scragg. – L.: Thames and Hudson, 1992. – 471 p.; **370.** Secunda regula Patrum. – Roma: Edizioni liturgiche, 1912. – XIX+196 p.; **371.** Select English historical documents of the V-th and VI-th centuries. – Cambr.: Cambr. Univ. Press, 1912. – XXXIV+543 p.; **372.** Select translations from Old English prose. – N.Y.: Harper and Row, 1908. – XXIX+671 p.; **373.** Sermo de vita St. Honorati / St. Honorat // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1854. – T. L. – Col. 1249-1272; **374.** Shippey T. Old English Verse / T. Shippey. – L.: T.J.N., 1972. – XXVI+431+IV p.; **375.** Shook L.K. The Burial Mound in „Guthlac „A” / L.K. Shook // Modern Philology, 1960. – № 58. – P. 1-10; **376.** Shook L.K. The Prologue of the Old English „Guthlac „A” / L.K. Shook // Mediaeval Studies, 1961. – № 23. – P. 294-304; **377.** Simeonis Dunelmensis monachis historia de regibus Anglorum et Danorum // Monumenta Historica Britannica: In 2 v. – L.: John Murray, 1848. – Vol. I. – P. 645-688; **378.** Socrates. Histoire Ecclesiastique / Socrates // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SG. Corpus histories. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1852. – T. LXVII. – Col. 428-842; **379.** Schirren A. De ratione quae inter Jordanem et Cassiodorum intercedat / A. Schirren. – P.: TOD, 1887. – VIII+155+II p.; **380.** Schmidt C. Vita et Regula SS. P. Benedicti: In 2 v. / C. Schmidt. – Roma: 122

Edizioni liturgiche, 1936. – Vol. I. – XXIII+202 p.; **381.** Swanton M.J. A Fragmentary Life of St. Mildred and Other Kentish Royal saints / M.J. Swanton // *Archaeologia Cantiana*, 1975. – Vol. XCI. – P. 15-37; **382.** The Anglo-Saxon chronicle // *English historical documents* / Ed. by D. Whitelock: In 25 v. – L.: Longman, Brown and Co., 1955. – Vol. I. – P. 135-235; **383.** The Anglo-Saxon Chronicle: A Collaborative Edition. – Cambr.: General Editors: David Damville and Simon Keynes, 1985. – XXI+887+VIII p.; **384.** The Guthlac Poems of the Exeter Book / Edited with an Introduction and Commentary by Jane Roberts. – Oxf.: Oxf. Univ. Press, 1979. – V+ 428+XII p.; **385.** The Homilies of the Anglo-Saxon Church // *Containing the Sermones Catholici or Homilies of Aelfric* / Edited and Translated by Benjamin Thorpe: In 2 v. – L.: Tomas Leen, 1844. – Vol. I. – XVI+641+VII p.; **386.** The Life of Saint Chad. An Old English Homili / Edited with Introduction, Notes, Illustrative Texts and Glossary by R. Vleeskruyer. – Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1953. – XVI+223 p.; **387.** The Paradise of the Holy Fathers / Ed. by W. Budge: In 2 v. – L.: SIT, 1907. – Vol. 2. – 630 p.; **388.** The Resting Places of English Saints // *Register and Martyrology of New Minster and Holy Abbey.* – Gampshire: TOT, 1892. – P. 73-116; **389.** The works of St. Patrick. – Westminster (Md.); Dublin: Univ. Press, 1953. – XXIV+241 p.; **390.** Theodoretus. *Histoire Ecclesiastique / Theodoretus* // Migne J.-P. *Patrologiae cursus completus. SG. Corpus histoires.* – Lipsiae: B.G. Teubner, 1851. – T. LXXXII. – Col. 881-1280; **391.** Thorpe B. *Codex Exoniensis* / B. Thorpe. – L.: Tomas Leen, 1842. – 625+XXII p.; **392.** Tribal Hidage // Darby H.C. *The Medieval England.* – L.: Thames and Hudson, 1975. – P. 93-124; **393.** *Vita Deo Dicletae Virginis Mildrethae* // Rollason D.W. *The Mildrith Legend. A Study in Early Medieval Hagiography in England.* – Leicester: K. and A. Donald, 1982. – P. 73-87; **394.** *Vita Hilarii* // Migne J.-P. *Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires.* – Lipsiae: B.G. Teubner, 1850. – T. LI. – Col. 1219-1245; **395.** *Vita Patrum Jurensium.* – Roma: Edizioni liturgiche, 1888. – XII+231 p.; **396.** *Vita sancti Caesarii* // Migne J.-P. *Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires.* – Lipsiae: B.G. Teubner, 1852. – T. LXII. – Col. 1001-1042; **397.** *Willelmi Malmsbiriensis de gestis Regum anglorum libri quinque:* In 2 v. / *Willelmi Malmsbiriensis.* – L.: J.O. Barti, 1887. – Vol. I. – XX+231 p.; **398.** *Willelmi Malmsbiriensis monachi de gestis pontificum anglorum libri quinque / Willelmi Malmsbiriensis.* – L.: J.O. Barti, 1870. – XII+182 p.; **399.** Woolf R. *Saints Lives. Continuations and Beginnings* / R. Woolf / Ed. by E.G. Stanley. – L.: B.C. Taft, 1966. – 330 p.; **400.** *Zacharias Rhetor. Histoire Ecclesiastique / Zacharias Rhetor* // Migne J.-P. *Patrologiae cursus completus. SG. Corpus histoires.* – Lipsiae: B.G. Teubner, 1853. – T. LXXXV. – Col. 1145-1278.